

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARINDAN

II. Seri, No. 20

YUSUF HAS HÂCİB

KUTADGU BİLİĞ

II

TERCÜME

REŞİD RAHMETİ ARAT

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ-ANKARA, 1959

TÜRK - islâm fikir ve san'at hayatının en eski bir nümûnesini teşkil eden *Kutadgu Bilig* ile ilgili çalışmalar bir bütün hâlinde ele alınmış olmakla beraber, ayrı-ayrı gâyeler ile mürâaat edilecek olan kısımlarından istifâdeyi kolaylaştırmak üzere, bunların ayrı neşirleri uygun görülmüş idi. Bundan dolayı, bunların ilki olan metin kısmından (bk. Reşid Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig*, TDK, İstanbul, 1947) sonra, eserin bugünkü türkçeye tercümesi neşredilecek ve bunu, iki ayrı kitap hâlinde, izah ve lûgat kısımları tâkip edecek idi.

Eserin metin kısmının neşrinde olduğu gibi, bundan sonraki kısımların neşri de uzunca fâsılalar ile aralanmış bulunmaktadır. Bunun iç ve dış bir takım sebepleri vardır ki, zamanımızdaki çalışma şartlarını belirtmek bakımından, ilim tarihi için de faydalı olacağını düşündüğüm bu hususlara ileride daha yakından temas etmek isterim. Yalnız arada, şahsan benim için olduğu kadar, mensûbu bulunduğum türk ilim muhiti için de kaybolan bu kadar zaman bulunmaktadır ki, bunun telâfisine artık imkân yoktur.

Büyük parçalar hâlinde eserin tercüme tecrübesini ele alan H. Vambery (*Uigurische Sprachmonumente und das Kudatku Bilik*, Innsbruck, 1870)'den başlayarak, eserin tamâmını tercüme eden W. Radloff (*Das Kudatku Bilik des Jusuf Chass-Hadschib aus Bälasagun*, II, Petersburg, 1910)'un ve ondan sonra da tekrar ayrı parçalar hâlinde L. Bonelli (*Del Kudatku Bilik, poema turco dell' XI sec., Annali del R. Istituto Orientale di Napoli*, 6, 1933, 3—38) ve Malov (*Pamyatniki drevne-türkskoy pismennosti*, Moskova, 1951)'un tercüme denemeleri, iyi birer teşebbüs olarak, türklük bilgisi tarihinde kendilerine lâayık olan yeri alacaklardır. Bu tecrübeler bütün iyi ve kusurlu tarafları ile, çalışanların iyi niyetlerini gösterdiği kadar, türklük bilgisi sâhasındaki inkişâf merhalelerine de delâlet eder.

Türklük sâhasındaki çalışmalar lâayık olduğu seviyeye henüz erişememiş ise, bunun mes'ûliyetini ilim muhitinin dikkatini üzerine

çekmekte pek geç kalan türklük dünyasının bizzat kendisi taşımaktadır. Türk muhiti ile yaptığı ilk temâsın temellerini menfi görüş üzerine kurmuş olan garp dünyası, uzun müddet bu yanlış düşünceden kurtulamamış ve dolayısı ile türk rûhunun içine nüfûz etmeği lüzâmlu görmemiş veya bundan çekinmiş olabilir. Garp usûlünü esâs olarak kabûl etmiş olmamıza rağmen, türk ilim muhitinin garp ile olan teması tam bir iş birliği şekline henüz inkılâp edememiş ise, bunda da kusuru, dışarıdan ziyâde, kendimizde aramamız doğru olacaktır.

Türkler her kesçe bilinen iyi silâh kullanmak, cesâret, teşebbüs sâhibi ve teşkilâtçı olmak vasıfları yanında, zaman-zaman karşılaştıkları yabancı rakipleri tarafından bâzı menfi sıfatlar ile de vasıflandırılmışlardır. Bundan başka coğrafi durumu ve tarihi inkişafın kendilerine yüklediği vazifelerin ifâsında da mes'ûliyetlerini müdrik olarak hareket etmiş olmaları tabiidir. Bununla beraber hayatlarını tanzim eden husûsî bir dünya görüşüne sâhip olan yabancıları insanlık ölçüsüne göre değerlendiren, komşularını sayan, tabiatı seven, âhenkten hoşlanan ve beşerî değerlere kendi icadından da bir çok kıymetler katmak suretiyle güneş ve ay ile birlikte dolaşan bir topluluk olarak, kendi maddî ve mânevî varlığını açıkça ortaya koyamamış ise, bundan da, tanınmak üzere her hangi bir teşkilât kuramadığı için, her kesten önce bizzat kendisi mes'ûldür.

Bir neslin üzerine düşen vazifeyi yapmamakla bırakmış olduğu boşluk ondan sonra gelen nesiller tarafından doldurulamayacağı gibi, bu nesillerin çalışmalarına da engel teşkil eder. Bu, en mühim işlerde olduğu kadar, en ehemmiyetsiz görülen işlerde de böyledir; çünkü o işin yapılması için kullanılacak zaman, bir daha geri dönmek üzere, uzaklaşmış, gitmiştir.

Türk cemiyetinin teşkilâtı bakımından olduğu gibi, fikir hayatı bakımından da çok mühim bir devrin aynası olan *Kutadgu Bilig* 'den, türklük bilgisi sâhasına bir çok yeni noktaların eklenmesi hususunda, istifâde edileceğinden hiç şüphe etmiyorum. Yusuf Has Hâcib'in bu eserinde, türk dil ve edebiyatından başka, türk ictimaiyâtı, türk tarihi ve umûmiyetle türk kültür tarihi ile uğraşanlar da kendi sâhalarını aydınlatacak bir çok parıltılar bulacaklardır. Bu eser türklerin bilhassa bugün mensûp bulundukları kültür

muhitine giriş devrini içine alan bir zamanda yazılmış olduğundan, onların dünya görüşünü, kıymet hükümlerini ve karşılaştıkları mes'elelerin hall tarzını ortaya koymak hususunda faydalı olabileceği gibi, temasta bulundukları kavimler bakımından da istifâdeli olacaktır.

Eserin içine girip, zevkine varacak kadar sabır ve sebât edenler, şüphesiz, *Kutadgu Bilig* 'i, yalnız yazıldığı devir içinde değil, bugünkü şartlar içinde de seveceklerdir. Yusuf Has Hâcib'in beşerî meseleleri ele alış tarzı ve bunu yaparken gösterdiği samimîlik hâlâ gönüllere hitâp etmekte ve insanı düşündürmektedir. Bir çok eksiklikler arasında dolaşıp, yokları var etmek peşinde koşanların düşünmeğe, bir an için kendileri ile baş-başa kalmağa ihtiyaçları vardır. 900. yılına yaklaşmakta olan Yusuf bu uzun tecrübesi ile bu hususta en iyi arkadaşlık edebilecek hayâtîyet taşıyan bir şahsiyettir.

Bugün bir çok ictimâî mes'elelerin ele alınış şekillerinden endişe edenler, aynı mes'elelerin bin yıl önce ne şekilde halledilmiş olduğunu ibretle görüp, onda bir çok düşündürücü ve teşvik edici fikirler bulacaklardır. Eserin bilhassa gençliğe faydalı olması, şâirin başlıca arzusudur. Büyük eserler, insanların gönlüne hitâba devam ettikçe, büyüklüklerini muhâfaza ederler.

Eser eski dilden bugünkü dile çevrilirken, tercüme yerine, tefsir yoluna gidilmemeğe dikkat edilmiştir. Manzûm bir eserde bir çok kelime ve tâbirler, mânadan başka sebepler ile de tekrarlanmış olabilir. Fakat bu gibi zarûretlere mârûz kalmadan eser yazmış olanlar da vardır ve bunda muvaffak olmak ayrı bir istidaddır. Okuyanların ve araştıranların bu husûslarda emniyetle hareket edebilmelerini te'min için, müellifin ifâdesine mümkün mertebe sâdik kalınmağa çalışılmıştır. Bâzan tekrar da, yerine göre, bir san'ati temsil edebilir.

Karşılıksız kalan bâzı kelime ve tâbirlere bir az daha dikkat edilmesi temenni olunur. İzah kısmında ayrıca durulacak ve daha kolay anlaşılacak mâlûmatın bir araya getirilmesine çalışılacaktır. Bunlar arasında türklerin kavmî devlet teşkilâtına âit

bâzı tâbirler vardır ki, karşılıkları bugün bulunmadığı gibi, ictimâî değerleri bile artık ortadan kalkmıştır. Bunlardan bir kısmının izâhı yalnız dil ve edebiyat sâhasında değil, türklük bilgisinin bütün sâhalarının iş birliğini icap ettirmektedir. Bunun arzulan iş birliğinin doğmasına sebep olmasını temenni ederim.

*

Eserin yazıldığı muhit hakkında ip ucu elde etmek isteyenlerin metin kısmındaki giriş bölümüne bakmalarını rica ederim. Tercüme-yi parça hâlinde kullananlar için faydalı olacağından, buraya da tahlilî bir fihrist eklenmiştir; arzu edenler böylece aradıkları kısımları derhâl bulabilirler. Asıl eser 12. sahifede D harfi ile gösterilen kısımdan başlar. Daha önceki parçalardan A (s. 1—2) parçası esere en son eklenmiş olan mensûr tanıtma, B (s. 3—7) esere daha evvel eklenen manzûm bir tanıtma ve C (s. 8—11) esere eklenmiş olan bâbların fihristidir. Bu üç parçanın eser ile doğrudan-doğruya bir ilgisi yoktur. Fihristlerde gösterilen bâblar, sayı ve sıra bakımından, asıl eserin bâblarına uymamaktadır. Bu sonuncu husus için, tercümedeki sahifeleri de içine alan tahlilî fihristten istifade etmek doğru olduğu kadar, kolay da olacaktır.

Her çalışma az-çok devrin maddî ve mânevî imkânlarına bağlı kalmaktadır. Bu tercüme de böyle bir devirde yapılmış bir istir. Bu husûsun göz önünde bulundurulması faydalı olur.

*

Eserin tashihlerinde yardımlarını esirgemeyen arkadaşlara teşekkür etmek zevkli bir borçtur. Genç arkadaşlardan Ali Karamanlioğlu ve Muharrem Ergin'den başka, türkçe bilgisi ve edebî zevkinden istifade etmeğe çalıştığım Cavid Baysun ile bilhassa eski türk edebiyatının mâlzemesine vukufunu hayranlıkla müşâhede ettiğim Ali Nihad Tarlan'ı burada ayrıca zikretmek, bu geçmiş günleri unutmamak için de hoş bir hatırlatma vesilesi olacaktır.

Türk Tarih Kurumu'na eserin neşri için teşekkür ederken, Ekrem Akurgal ile Uluğ İğdemir'i, mükemmel bir matbaanın güzel işlerinden birine sâhip olmak imkânını verdiklerinden dolayı, burada takdirle anmak fırsatından istifade etmek isterim. Esere gösterdiği devamlı ilgisinden dolayı Hikmet Bayur'u her zaman hatırladığım gibi, tercümesinin neşrini göremeyen Dr. Adnan Adıvar'ı da burada rahmetle anarım.

12 mart 1959

Reşid Rahmeti ARAT

Tahlî fihrist

A. (MENSÛR MUKADDİME)	—38	1—2
B. (MANZÛM MUKADDİME)	—77	3—7
C. BÂBLARIN FİHRİSTİ	—82	8—11
D. (KUTADGU BİLİĞİ)		
I. TANRI AZZE VE CELLENİN MEDHİNİ SÖYLER	33	12—14
II. PEYGAMBER ALEYHİ'S-SELÂMIN MEDHİNİ SÖYLER	14—48	14—15
III. DÖRT SAHÂBENİN MEDHİNİ SÖYLER	19—62	15—16
IV. PARLAK BAHAR MEVSİMİNİN VE BÜYÜK BUĞRA HAN'IN MEDHİNİ SÖYLER	63—123	16—20
V. YEDİ YILDIZ VE ON İKİ BURCU SÖYLER	24—147	20—22
VI. İNSAN-OĞLUNUN DEĞERİNİN BİLGİ VE AKILDAN GELDİĞİNİ SÖYLER	48—161	22—23
VII. DİLİN MEZİYETİNİ VE KUSURUNU, FAYDASINI VE ZARARINI SÖYLER	162—191	23—25
VIII. KİTAP SÂHİBİ KENDİ ÖZRÜNÜ SÖYLER	192—229	25—27
IX. İYİLİK ETMENİN MEDHİNİ VE FAYDALARINI SÖYLER	230—286	28—31
X. BİLGİ İLE AKLIN MEZİYET VE FAYDALARINI SÖYLER	287—349	32—35
XI. KİTABIN ADINI, MÂNASINI VE KENDİSİNİN İHTİYARLIĞINI SÖYLER	350—397	36—39
XII. SÖZ BAŞI. HUKÜMDAR KÜN-TOĞDI HAKKINDA	398—419	39—40
(Hukümdar Kün-Toğdı'nın sözü)	420—425	40—41
	426—461	41—43
XIII. AY-TOLDI'NIN HUKÜMDAR KÜN-TOĞDI HİZMETİNE GELDİĞİNİ SÖYLER	462—465	43
(Ay-Toldı'nın sözü)	466—474	44
	475	

XII

(Ay-Toldı'nın sözü)	476—485	44—45
—	486—508	45—46
Hâcibin Küsemiş'e cevabı	509—510	47
Küsemiş'in Ay-Toldı'ya sözü	511—518	47
—	519—522	47—48
Hâcib'in Ay-Toldı'ya suâli	523—525	48
Ay-Toldı'nın hâcibe cevabı	526—529	48
—	530—537	48—49
Hâcibin Ay-Toldı'ya cevabı	538—541	49
—	542—552	49—50
(Hâcib'in Ay-Toldı'ya cevabı)	553—557	50
Ay-Toldı'nın hâcibe cevabı	558—560	50
—	561—562	51
(Hâcibin sözü)	563—567	51
—	568—569	51
Hükümdarın hâcibe cevabı	570—573	51
—	574—578	52
Hükümdarın hâcibe cevabı	579	52
(Hâcibin Ay-Toldı'ya sözü)	580	52

XIV. AY-TOLDI'NIN HUKÜMDAR KÜN-TOĞDI'NIN
HUZÛRUNA ÇIKTIĞINI SÖYLER

Hükümdarın Ay-Toldı'ya suâli	581—582	52
—	583	52
Ay-Toldı'nın hükümdara cevabı	584—588	53
—	589—592	53
—	593	53
Hükümdarın Ay-Toldı'ya cevabı	594—597	53—54
Ay-Toldı'nın hükümdara cevabı	598—600	54
—	601—619	54—55

XV. AY-TOLDI HUKÜMDARA KENDİSİNİN SAA-
DET OLDUĞUNU SÖYLER

Hükümdarın Ay-Toldı'ya sözü	620—628	55—56
—	629—636	56
Ay-Toldı'nın hükümdara suâli	637—642	57
Hükümdarın Ay-Toldı'ya cevabı	643—656	57—58

XIII

XVI. AY-TOLDI HUKÜMDARA DEVLET SIFATINI
SÖYLER

(Ay-Toldı'nın hükümdara cevabı)	657—670	58—59
Hükümdarın Ay-Toldı'ya suâli	671—672	59
Ay-Toldı'nın hükümdara cevabı	673—682	59—60
Hükümdarın Ay-Toldı'ya suâli	683	60
Ay-Toldı'nın hükümdara cevabı	684—696	60—61
Hükümdarın Ay-Toldı'ya suâli	697	61
Ay-Toldı'nın hükümdara cevabı	698—700	61
Hükümdarın Ay-Toldı'ya suâli	701	61
Ay-Toldı'nın hükümdara cevabı	702—713	62
Hükümdarın Ay-Toldı'ya cevabı	714—719	62—63
Ay-Toldı'nın hükümdara cevabı	720—727	63
Hükümdarın Ay-Toldı'ya suâli	728—729	63—64
Ay-Toldı'nın hükümdara cevabı	730—750	64—65
Hükümdarın Ay-Toldı'ya cevabı	751—759	65
—	760—764	66

XVII. HUKÜMDAR KÜN-TOĞDI AY-TOLDI'YA
ADÂLET VASFINI SÖYLER

Hükümdarın Ay-Toldı'ya suâli	765—773	66
Ay-Toldı'nın hükümdara cevabı	774—775	67
Hükümdarın Ay-Toldı'ya suâli	776—784	67
—	785	67
Ay-Toldı'nın hükümdara cevabı	786—791	67—68

XVIII. HUKÜMDAR KÜN-TOĞDI AY-TOLDI'YA
ADÂLET VASFININ NASIL OLDUĞUNU
SÖYLER

(Hükümdarın Ay-Toldı'ya cevabı)	792—822	68—70
Ay-Toldı'nın hükümdara suâli	823	70
Hükümdarın Ay-Toldı'ya cevabı	824—835	70—71
Ay-Toldı'nın hükümdara suâli	836—845	71—72
Hükümdarın Ay-Toldı'ya cevabı	846—853	72
Ay-Toldı'nın hükümdara suâli	854—855	72
Hükümdarın Ay-Toldı'ya cevabı	856—858	72
Ay-Toldı'nın hükümdara suâli	859—861	73

XIV

Hükümdarın Ay-Toldı 'ya cevabı	862—869	73
Ay-Toldı 'nın hükümdara suâli	870—871	73
Hükümdarın Ay-Toldı 'ya cevabı	872—895	74—75
Ay-Toldı 'nın hükümdara suâli	896—898	75
Hükümdarın Ay-Toldı 'ya cevabı	899—906	76
Ay-Toldı 'nın hükümdara suâli	907—908	76
Hükümdarın Ay-Toldı 'ya cevabı	909—938	76—78
Ay-Toldı 'nın hükümdara cevabı	939—950	78—79
	951—954	79

XIX. AY-TOLDI HUKÜMDARA DİLİN FAZİLETİNİ
VE SÖZÜN FAYDALARINI SÖYLER

Hükümdarın Ay-Toldı 'ya suâli	955—956	80
Ay-Toldı 'nın hükümdara cevabı	957	80
Hükümdarın Ay-Toldı 'ya cevabı	958—967	80
Ay-Toldı 'nın hükümdara cevabı	968—975	81
Hükümdarın Ay-Toldı 'ya suâli	976—980	81
Ay-Toldı 'nın hükümdara cevabı	981—983	82
Hükümdarın Ay-Toldı 'ya suâli	984—994	82
Ay-Toldı 'nın hükümdara cevabı	995—997	83
Hükümdarın Ay-Toldı 'ya suâli	998—999	83
Ay-Toldı 'nın hükümdara cevabı	1000	83
Hükümdarın Ay-Toldı 'ya suâli	1001—1003	83
Ay-Toldı 'nın hükümdara cevabı	1004	83
Hükümdarın Ay-Toldı 'ya suâli	1005—1009	83—84
Ay-Toldı 'nın hükümdara cevabı	1010—1011	84
Hükümdarın Ay-Toldı 'ya suâli	1012—1016	84
Ay-Toldı 'nın hükümdara cevabı	1017—1018	84
Hükümdarın Ay-Toldı 'ya suâli	1019—1028	85
Ay-Toldı 'nın hükümdara cevabı	1029	85
	1030—1033	85
	1034—1044	86

(Hükümdarın sözü)

XX. SAÂDETİN DEVAMSIZLIĞINI VE İKBÂLİN
DÖNEKLİĞİNİ SÖYLER

Hükümdarın Ay-Toldı 'ya suâli	1045—1068	86—88
Ay-Toldı 'nın hükümdara cevabı	1069	88
	1070—1079	88

XV

Hükümdarın Ay-Toldı 'ya cevabı	1080—1084	89
Ay-Toldı 'nın hükümdara cevabı	1085—1106	89—90
Hükümdarın Ay-Toldı 'ya cevabı	1107—1109	90—91
	1110—1115	91
Ay-Toldı 'nın sözü)	1116—1120	91
(Ay-Toldı 'nın sözü)	1121—1127	91—92
	1128—1136	92
(Ay-Toldı 'nın sözü)	1137—1150	92—93
	1151—1156	93—94
	1157	94

XXI. AY-TOLDI 'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ 'E NASİHAT
VERDİĞİNİ SÖYLER

(Ay-Toldı 'nın Öğdülmiş 'e sözü)	1158—1160	94
Öğdülmiş 'in Ay-Toldı 'ya suâli	1161—1183	94—95
Ay-Toldı 'nın Öğdülmiş 'e cevabı	1184—1194	96
Öğdülmiş 'in Ay-Toldı 'ya cevabı	1195—1202	96—97
Ay-Toldı 'nın Öğdülmiş 'e cevabı	1203—1207	97
	1208—1217	97—98
	1218—1228	98
Öğdülmiş 'in Ay-Toldı 'ya cevabı	1229—1248	99—100
	1249—1250	100
Ay-Toldı 'nın Öğdülmiş 'e cevabı	1251—1255	100
	1256	100
Ay-Toldı 'nın sözü)	1257—1264	100—101
	1265—1272	101
(Ay-Toldı 'nın Öğdülmiş 'e sözü)	1273—1277	101—102

XXII. AY-TOLDI 'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ 'E ÖĞÜT
VERDİĞİNİ SÖYLER

1278—1341 102—106

XXIII. AY-TOLDI 'NIN HUKÜMDAR KÜN-TOĞDI 'YA
VASİYETNÂME YAZDIĞINI SÖYLER

Ay-Toldı 'nın hükümdara yazısı)	1342	106
	1343—1495	106—116
	1496	116
Ay-Toldı 'nın Öğdülmiş 'e sözü)	1497—1498	116
	1499—1500	116
Ay-Toldı 'nın Öğdülmiş 'e sözü)	1501—1509	116—117

XVI

	1510	117
(Ay-Toldı'nın sözü)	1511—1516	117
	1517—1547	17—119
XXIV. HUKÜMDAR KÜN-TOĞDI'NİN ÖĞDÜLMİŞ'İ ÇAĞIRDIĞINI SÖYLER		
	1548	120
(Hükümdarın Öğdülmiş'e sözü)	1549—1552	120
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	1553—1555	120
	1556	120
(Hükümdarın sözü)	1557—1561	120—121
	1562—1573	121—122
(Hükümdarın sözü)	1574—1579	122
	1580	122
XXV. ÖĞDÜLMİŞ'İN HUKÜMDAR KÜN-TOĞDI'NİN HUZÛRUNA ÇIKTIĞINI SÖYLER		
	1581	122
Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	1582—1584	122
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	1585—1589	123
	1590	123
XXVI. ÖĞDÜLMİŞ'İN HUKÜMDAR KÜN-TOĞDI'NİN HİZMETİNE GİRDİĞİNİ SÖYLER		
(Hükümdarın Öğdülmiş'e sözü)	1591—1600	123—124
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	1601—1603	124
	1604—1612	124—125
(Hükümdarın sözü)	1613—1640	125—126
	1641—1644	126—127
(Hükümdarın sözü)	1645—1651	127
	1652—1654	127
Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	1655—1657	127—128
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	1658—1664	128
Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	1665	128
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	1666—1676	128—129
Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	1677—1678	129
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	1679—1683	129
(Hükümdarın sözü)	1684—1691	130

XVII

	1692—1782	130—136
(Hükümdarın sözü)	1783—1785	136
	1786—1791	136
Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	1792—1795	136—137
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	1796—1814	137—138
Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	1815—1816	138
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	1817—1831	138—139
Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	1832—1834	139
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	1835—1846	140
Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	1847—1849	140
XXVII. ÖĞDÜLMİŞ HUKÜMDARA AKLIN TÂRİFİNİ SÖYLER		
(Öğdülmiş'in hükümdara cevabı)	1850—1871	141—142
Hükümdarın Öğdülmiş'e cevabı	1872—1885	142—143
	1886—1888	143
Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	1889—1891	143
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	1892—1893	144
Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	1894—1895	144
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	1896—1902	144
Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	1903—1904	144—145
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	1905—1908	145
Hükümdarın Öğdülmiş'e cevabı	1909—1910	145
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	1911—1916	145
Hükümdarın Öğdülmiş'e cevabı	1917	146
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	1918—1920	146
XXVIII. ÖĞDÜLMİŞ BEYLİĞE LÂYIK BİR BEYİN NASIL OLMASI LÂZIM GELDİĞİNİ SÖYLER		
(Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli)	1921—1929	146—147
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	1930—1936	147
Hükümdarın Öğdülmiş'e cevabı	1937—1947	147—148
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	1948—2174	148—163
Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	2175—2180	163
XXIX. ÖĞDÜLMİŞ BEYLERE VEZİR OLACAK KİM- SENİN NASIL OLMASI LÂZIM GELDİĞİNİ SÖYLER		
(Öğdülmiş'in hükümdara cevabı)	2181—2264	164—169
Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	2265—2268	169

XXX. ÖĞDÜLMİŞ HUKÜMDARA KUMANDANIN NASIL OLMASI LÂZİM GELDİĞİNİ SÖYLER	(Öğdülmiş'in hükümdara cevabı)	2269—2429	170—181
	Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	2430—2434	181
XXXI. ÖĞDÜLMİŞ HUKÜMDARA ULU HÂCİBİN NASIL BİR İNSAN OLMASI LÂZİM GELDİĞİNİ SÖYLER	(Öğdülmiş'in hükümdara cevabı)	2435—2525	181—187
	Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	2526—2527	187
XXXII. ÖĞDÜLMİŞ HUKÜMDARA KAPICI-BAŞININ NASIL OLMASI LÂZİM GELDİĞİNİ SÖYLER	(Öğdülmiş'in hükümdara cevabı)	2528—2591	188—192
	Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	2592—2595	192
XXXIII. ÖĞDÜLMİŞ HUKÜMDARA ELÇİ OLARAK GÖNDERMEK İÇİN NASIL BİR İNSAN LÂZİM OLDUĞUNU SÖYLER	(Öğdülmiş'in hükümdara cevabı)	2596—2668	193—197
	Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	2669—2671	198
XXXIV. ÖĞDÜLMİŞ HUKÜMDARA KÂTİBİN NASIL OLMASI LÂZİM GELDİĞİNİ SÖYLER	(Öğdülmiş'in hükümdara cevabı)	2672—2739	98—202
	Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	2740—2742	202
XXXV. ÖĞDÜLMİŞ HUKÜMDARA HAZİNE DARI NASIL BİR İNSAN OLMASI LÂZİM GELDİĞİNİ SÖYLER	(Öğdülmiş'in hükümdara cevabı)	2743—2822	203—208
	Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	2823—2827	208
XXXVI. ÖĞDÜLMİŞ HUKÜMDARA AŞÇI-BAŞININ NASIL OLMASI LÂZİM GELDİĞİNİ SÖYLER	(Öğdülmiş'in hükümdara cevabı)	2828—2879	209—212
	Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	2880—2882	212
XXXVII. ÖĞDÜLMİŞ HUKÜMDARA İÇKİCİ-BAŞININ NASIL OLMASI LÂZİM GELDİĞİNİ SÖYLER	(Öğdülmiş'in hükümdara cevabı)	2883—2947	212—217
	Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	2948—2949	217

Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	2950—2955	17
Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	2956	18
XXXVIII. ÖĞDÜLMİŞ HUKÜMDARA HİZMETKÂRLARIN BEYLER ÜZERİNDEKİ HAKLARININ NELER OLDUĞUNU SÖYLER		
(Öğdülmiş'in hükümdara cevabı)	2957—3014	218—222
Hükümdarın Öğdülmiş'e cevabı	3015—3024	222
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	3025—3049	223—224
	3050	224
Hükümdarın Öğdülmiş'e cevabı		
	3051	224
(Hükümdarın sözü)	3052—3060	224—225
Hükümdarın Öğdülmiş'e sözü	3061—3066	225
	3067—3096	226—227
Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli		
	3097	228
(Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli)	3098—3101	228
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	3102—3115	228—229
	3116	229
(Hükümdarın sözü)	3117—3119	229
Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	3120—3136	229—230
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	3137—3152	230—231
Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	3153—3156	232
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	3157—3160	232
Hükümdarın Öğdülmiş'e cevabı	3161—3174	232—233
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	3175—3184	233—234
Hükümdarın Öğdülmiş'e cevabı	3185—3186	234
XXXIX. HUKÜMDAR KÜN-TOĞDI'NIN ODGURMIŞ'A MEKTÜP YAZIP GÖNDERDİĞİNİ SÖYLER		
	3187—3188	234
(Hükümdarın Odgurmuş'a mektûbu)	3189—3218	234—236
Hükümdarın Odgurmuş'a nasihati	3219—3274	236—240
	3275	240
(Hükümdarın Öğdülmiş'e sözü)	3276—3280	240
	3281—3288	240—241

XL. ÖĞDÜLMİŞ 'İN ODGURMIŞ 'I ZİYÂRET ETTİ-
ĞİNİ SÖYLER

	3289—3301	241—242
Odgurmiş 'in Ögdülmüş 'e suâli	3302—3305	242
Ögdülmüş 'in Odgurmiş 'a cevabı	3306—3317	242—243

XLI. ODGURMIŞ 'İN ÖĞDÜLMİŞ İLE MÜNÂZARA
ETTİĞİNİ SÖYLER

(Odgurmiş 'in Ögdülmüş 'e cevabı)	3318—3320	243
Ögdülmüş 'in Odgurmiş 'a cevabı	3321—3333	243—244
Odgurmiş 'in Ögdülmüş 'e cevabı	3334—3366	244—246
Ögdülmüş 'in Odgurmiş 'a cevabı	3367—3375	246—247
Odgurmiş 'in Ögdülmüş 'e cevabı	3376—3402	247—249
Ögdülmüş 'in Odgurmiş 'a cevabı	3403—3450	249—252
Odgurmiş 'in Ögdülmüş 'e cevabı	3451—3453	252
Ögdülmüş 'in Odgurmiş 'a cevabı	3454—3471	252—253
	3472	253
Odgurmiş 'in Ögdülmüş 'e suâli	3473—3475	254
Ögdülmüş 'in Odgurmiş 'a cevabı	3476—3481	254
Odgurmiş 'in Ögdülmüş 'e cevabı	3482—3486	254—255
Ögdülmüş 'in Odgurmiş 'a cevabı	3487—3511	255—256

XLII. ODGURMIŞ ÖĞDÜLMİŞ 'E DÜNYANIN KU-
SURLARINI SÖYLER

(Odgurmiş 'in Ögdülmüş 'e cevabı)	3512—3645	256—265
-----------------------------------	-----------	---------

XLIII. ÖĞDÜLMİŞ ODGURMIŞ 'A DÜNYA VÂSİTASI
İLE ÂHİRETİN KAZANILMASINI SÖYLER

(Ögdülmüş 'in Odgurmiş 'a cevabı)	3646—3681	265—267
	3682	268
Odgurmiş 'in Ögdülmüş 'e cevabı	3683—3706	268—269
Ögdülmüş 'in Odgurmiş 'a cevabı	3707—3712	269

XLIV. ODGURMIŞ 'İN HUKÜMDARA MEKTÛP YAZIP
GÖNDERDİĞİNİ SÖYLER

(Odgurmiş 'in Ögdülmüş 'e cevabı)	3713	270
	3714—3715	270
(Odgurmiş 'in hükümdara mektûbu)	3716—3810	270—276

	3811	276
(Odgurmiş 'in Ögdülmüş 'e sözü)	3812—3820	76—277
Ögdülmüş 'in Odgurmiş 'a cevabı	3821—3825	277
Odgurmiş 'in Ögdülmüş 'e cevabı	3826—3832	277
Ögdülmüş 'in Odgurmiş 'a cevabı	3833	278
	3834—3841	278
Hükümdarın Ögdülmüş 'e suâli	3842—3843	278
	3844—3845	78—279
Hükümdarın Ögdülmüş 'e suâli	3846—3848	279
Ögdülmüş 'in hükümdara cevabı		

	3849	279
(Ögdülmüş 'in sözü)	3850—3852	279
	3853—3857	279
Hükümdarın Ögdülmüş 'e cevabı	3858—3861	280
Ögdülmüş 'in hükümdara cevabı	3862—3865	280
Hükümdarın Ögdülmüş 'e cevabı	3866—3874	80—281
Ögdülmüş 'in hükümdara cevabı	3875—3887	81—282
Hükümdarın Ögdülmüş 'e cevabı	3888—3889	282
Ögdülmüş 'in hükümdara cevabı	3890—3892	282
Hükümdarın Ögdülmüş 'e cevabı	3893—3895	282

XLV. HUKÜMDAR KÜN-TOĞDI 'NİN ODGURMIŞ 'A
İKİNCİ MEKTÛBU GÖNDERDİĞİNİ SÖYLER

	3896—3897	283
(Hükümdarın Odgurmiş 'a mektûbu)	3898—3940	283—285
	3941—3942	286
(Hükümdarın Ögdülmüş 'e sözü)	3943—3945	286
	3946—3959	286—287
Odgurmiş 'in Ögdülmüş 'e suâli	3960—3964	287
Ögdülmüş 'in Odgurmiş 'a cevabı	3965—3968	287
Odgurmiş 'in Ögdülmüş 'e suâli	3969—3970	288

XLVI. ÖĞDÜLMİŞ 'İN ODGURMIŞ İLE İKİNCİ DEFA
MÜNÂZARA ETTİĞİNİ SÖYLER

(Ögdülmüş 'in Odgurmiş 'a cevabı)	3971—3994	288—289
Odgurmiş 'in Ögdülmüş 'e cevabı	3995—4004	289—290
Ögdülmüş 'in Odgurmiş 'a cevabı	4005—4006	290
Odgurmiş 'in Ögdülmüş 'e cevabı	4007—4016	290—291

XXII

Öğdülmiş 'in Odgurmış 'a cevabı	4017—4022	291
Odgurmış 'in Öğdülmiş 'e cevabı	4023—4026	292
Öğdülmiş 'in Odgurmış 'a cevabı	4027—4030	292
XLVII. ÖĞDÜLMİŞ ODGURMIŞ'A BEYLERE HİZMET ETMENİN USÛL VE NİZÂMINI SÖYLER		
(Öğdülmiş 'in Odgurmış 'a cevabı)	4031—4158	292—301
Odgurmış 'in Öğdülmiş 'e suâli	4159—4164	301
XLVIII. ÖĞDÜLMİŞ KAPIDAKİ HİZMETKÂRLAR İLE NASIL GEÇİNİLECEĞİNİ SÖYLER		
Öğdülmiş 'in Odgurmış 'a cevabı	4165—4313	301—311
Odgurmış 'in Öğdülmiş 'e suâli	4314—4317	311
Öğdülmiş 'in Odgurmış 'a cevabı	4318—4319	312
XLIX. ÖĞDÜLMİŞ ODGURMIŞ'A ÂVÂM İLE NASIL MÜNASEBET KURULMASI LÂZİM GELDİĞİNİ SÖYLER		
L. ALİ-EVLÂDİ İLE MÜNASEBETİ SÖYLER	4320—4335	312—313
LI. ÂLİMLER İLE MÜNASEBETİ SÖYLER	4336—4340	313
LII. TABİPLER İLE MÜNASEBETİ SÖYLER	4341—4354	314
LIII. EFSÛNCULAR İLE MÜNASEBETİ SÖYLER	4355—4360	315
LIV. RÛYÂ TÂBİRCİLERİ İLE MÜNASEBETİ SÖYLER	4361—4365	315
LV. MÜNECCİMLER İLE MÜNASEBETİ SÖYLER	4366—4375	316
LVI. ŞÂİRLER İLE MÜNASEBETİ SÖYLER	4376—4391	316—317
LVII. ÇİFTÇİLER İLE MÜNASEBETİ SÖYLER	4392—4399	318
LVIII. SATICILAR İLE MÜNASEBETİ SÖYLER	4400—4418	318—319
LIX. HAYVAN YETİŞTİRENLER İLE MÜNASEBETİ SÖYLER	4419—4438	320—321
LX. ZENÂAT ERBÂBİ İLE MÜNASEBETİ SÖYLER	4439—4455	321—322
LXI. FAKİRLER İLE MÜNASEBETİ SÖYLER	4456—4468	322—323
LXII. NASIL EVLENİLECEĞİNİ SÖYLER	4469—4474	323—324
LXIII. ÇOCUKLARIN NASIL TERBİYE EDİLECEĞİNİ SÖYLER	4475—4503	324—326
	4504—4526	326—327
LXIV. HİZMETÇİLERE NASIL MUÂMELE EDİLE- CEĞİNİ SÖYLER		
(Öğdülmiş 'in Odgurmış 'a sözü)	4527—4566	328—330
Odgurmış 'in Öğdülmiş 'e suâli	4567—4572	330—331

XXIII

LXV. ÖĞDÜLMİŞ ODGURMIŞ'A ZİYÂFETE GİTMEK ÂDÂBINI SÖYLER	4573—4643	331—336
LXVI. ÖĞDÜLMİŞ ODGURMIŞ'A ZİYÂFETE DÂVET USÛLÜNÜ SÖYLER	4644—4679	336—338
LXVII. ODGURMIŞ ÖĞDÜLMİŞ'E DÜNYADAN YÜZ ÇEVİRİP, OLANA KANÂAT ETTİĞİNİ SÖYLER		
(Odgurmış 'in Öğdülmiş 'e cevabı)	4680—4873	339—351
Öğdülmiş 'in Odgurmış 'a cevabı	4874—4880	351—352
	4881—4897	352—353
Hükümdarın Öğdülmiş 'e suâli	4898—4899	353
Öğdülmiş 'in hükümdara cevabı		
	4900—4902	353
Hükümdarın Öğdülmiş 'e cevabı	4903—4918	353—354
Hükümdarın Öğdülmiş 'e cevabı	4919—4931	355
	4932—4933	356
LXVIII. HUKÜMDAR KÜN-TOĞDI'NIN ODGURMIŞ'I ÜÇÜNCÜ DEFA DÂVET ETTİĞİNİ SÖYLER		
(Hükümdarın Öğdülmiş 'e sözü)	4934—4940	356
Öğdülmiş 'in hükümdara cevabı	4941—4944	356—357
Hükümdarın Öğdülmiş 'e cevabı	4945—4954	357
Öğdülmiş 'in hükümdara cevabı	4955—4957	357
	4958—4972	358
Odgurmış 'in Öğdülmiş 'e suâli	4973—4975	359
	4976	359
Öğdülmiş 'in Odgurmış 'a cevabı	4977—4989	359—360
Odgurmış 'in Öğdülmiş 'e cevabı	4990—5006	360—361
Öğdülmiş 'in Odgurmış 'a cevabı	5007—5009	361
	5010	361
(Öğdülmiş 'in Odgurmış 'a sözü)	5011—5013	361—362
	5014—5015	362
Hükümdarın Öğdülmiş 'e suâli	5016—5017	362
Öğdülmiş 'in hükümdara cevabı	5018—5019	362
Hükümdarın Öğdülmiş 'e cevabı	5020—5026	362—363
	5027—5030	363
LXIX. ODGURMIŞ'IN ÖĞDÜLMİŞ'E GELDİĞİNİ SÖYLER	5031—5034	363

LXX. HUKÜMDAR KÜN-TOĞDI 'NİN ODGURMIŞ İLE
GÖRÜŞTÜĞÜNÜ SÖYLER

(Hükümdarın Odgurmuş 'a sözü)	5035—5038	364
Odgurmuş 'ın hükümdara cevabı	5039	364
Hükümdarın Odgurmuş 'a suâli	5040—5049	364—365
Odgurmuş 'ın hükümdara cevabı	5050—5053	365
Hükümdarın Odgurmuş 'a cevabı	5054—5071	365—366
Odgurmuş 'ın hükümdara cevabı	5072—5080	366—367
Hükümdarın Odgurmuş 'a cevabı	5081—5091	367—368
Odgurmuş 'ın hükümdara cevabı	5092—5103	368
Hükümdarın Odgurmuş 'a cevabı	5104—5113	369
Odgurmuş 'ın hükümdara cevabı	5114—5117	369
Hükümdarın Odgurmuş 'a cevabı	5118—5125	370
Odgurmuş 'ın hükümdara cevabı	5126—5131	370

LXXI. ODGURMIŞ 'IN HUKÜMDARA ÖĞÜT VER-
DİĞİNİ SÖYLER

(Odgurmuş 'ın hükümdara cevabı)	5132—5396	371—387
Hükümdarın Odgurmuş 'a cevabı	5397—5401	387
Odgurmuş 'ın hükümdara cevabı	5402—5438	387—390
Hükümdarın Öğdülmiş 'e suâli	5439—5454	390—391
	5455—5466	391—392

LXXII. ÖĞDÜLMİŞ HUKÜMDARA MEMLEKETİ TAN-
ZİM ETME USÛLÜNÜ SÖYLER

(Öğdülmiş 'in hükümdara cevabı)	5467—5492	392—394
Hükümdarın Öğdülmiş 'e cevabı	5493—5499	394
Öğdülmiş 'in hükümdara cevabı	5500—5608	394—401
	5609	401
Hükümdarın Öğdülmiş 'e cevabı	5610—5621	401—402
	5622—5631	402—403

LXXIII. ÖĞDÜLMİŞ 'IN GEÇEN HAYATINA ACIYARAK,
TÖVBE ETTİĞİNİ SÖYLER

(Öğdülmiş 'in sözü)	5632—5646	403—404
	5647	404
(Öğdülmiş 'in sözü)	5648—5660	404—405
	5661—5662	405

Öğdülmiş 'in hükümdara suâli	5663—5664	405
Hükümdarın Öğdülmiş 'e cevabı	5665—5667	405
	5668—5684	406—407
Odgurmuş 'ın Öğdülmiş 'e suâli	5685—5687	407
Öğdülmiş 'in Odgurmuş 'a cevabı	5688—5720	407—409

LXXIV. ODGURMIŞ 'IN ÖĞDÜLMİŞ 'E TAVSİYEDE BU-
LUNDUĞUNU SÖYLER

5721—5761	409—412
-----------	---------

LXXV. DOĞRULUĞA KARŞI DOĞRULUK VE İNSAN-
LIĞA KARŞI İNSANLIK GÖSTERİLMESİNİ
SÖYLER

(Odgurmuş 'ın Öğdülmiş 'e cevabı)	5762—5815	412—416
Öğdülmiş 'in Odgurmuş 'a cevabı	5816—5821	416
	5822—5830	416—417
Hükümdarın Öğdülmiş 'e suâli	5831—5834	417
Öğdülmiş 'in hükümdara cevabı	5835—5845	417—418
Hükümdarın Öğdülmiş 'e cevabı	5846—5853	418
Öğdülmiş 'in hükümdara cevabı	5854—5878	418—420
Hükümdarın Öğdülmiş 'e cevabı	5879—5893	420—421
Öğdülmiş 'in hükümdara cevabı	5894—5933	421—424
Hükümdarın Öğdülmiş 'e cevabı	5934—5937	424
	5938—5952	424—425

LXXVI. ODGURMIŞ 'IN HASTALANARAK, ÖĞDÜLMİŞ 'İ
ÇAĞIRDIĞINI SÖYLER

(Öğdülmiş 'in hizmetçiye sözü)	5953	425
Hizmetçinin Öğdülmiş 'e cevabı	5954	425
Öğdülmiş 'in hizmetçiye suâli	5955	425
Hizmetçinin haberciye suâli	5956	425
	5957	426
Habercinin hizmetçiye cevabı	5958	426
Hizmetçinin Öğdülmiş 'e cevabı	5959	426
	5960	426
Hizmetçinin Öğdülmiş 'e cevabı	5962—5963	426
Öğdülmiş 'in hizmetçiye cevabı	5964	426
Hizmetçinin Öğdülmiş 'e cevabı	5965—5966	426—427

XXVI

Öğdülmiş'in Odgurmuş'a suâli	5967—5974	427
Odgurmuş'in Öğdülmiş'e cevabı	5975	427
Öğdülmiş'in Odgurmuş'a cevabı	5976—5977	427
Odgurmuş'in Öğdülmiş'e cevabı	5978—5985	428
Öğdülmiş'in Odgurmuş'a cevabı	5986—5988	428
Öğdülmiş'in Odgurmuş'a cevabı	5989—5992	428—429
LXXVII. ÖĞDÜLMİŞ ODGURMIŞ'A RÜYÂ TÂBİRİNİ SÖYLER	5993—6031	429—431
LXXVIII. ODGURMIŞ ÖĞDÜLMİŞ'E RÜYÂ GÖRDÜĞÜNÜ SÖYLER	6032—6036	432
LXXIX. ÖĞDÜLMİŞ'İN ODGURMIŞ'IN RÜYÂSINI TÂBİR ETTİĞİNİ SÖYLER	6037—6046	432—433
LXXX. ODGURMIŞ BU RÜYÂYA BAŞKA BİR TÂBİR SÖYLER	6047—6086	433—435
LXXXI. ODGURMIŞ'IN ÖĞDÜLMİŞ'E NASİHAT ETTİĞİNİ SÖYLER		
(Odgurmuş'in Öğdülmiş'e sözü)	6087—6185	436—442
Öğdülmiş'in Odgurmuş'a cevabı	6186—6187	442
Odgurmuş'in Öğdülmiş'e cevabı	6188—6195	442—443
Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	6196—6226	443—445
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	6227—6235	445—446
Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	6236—6237	446
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	6238—6242	446
Hükümdarın Öğdülmiş'e cevabı	6243—6244	446
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	6245—6264	447—448
Hükümdarın Öğdülmiş'e cevabı	6265—6272	448
Öğdülmiş'in hükümdara suâli	6273	449
Hükümdarın Öğdülmiş'e cevabı	6274—6278	449
Öğdülmiş'in hükümdara suâli	6279—6280	449
Hükümdarın Öğdülmiş'e cevabı	6281—6282	449
	6283—6285	449
LXXXII. KUMARU ÖĞDÜLMİŞ'E ODGURMIŞ'IN ÖLDÜĞÜNÜ SÖYLER		
(Kumaru'nun Öğdülmiş'e sözü)	6286	450
	6287—6291	450

XXVII

LXXXIII. KUMARU 'NUN ÖĞDÜLMİŞ'E BAŞ SAĞLIĞI DİLEDİĞİNİ SÖYLER	6292	450
LXXXIV. ÖĞDÜLMİŞ'İN ODGURMIŞ İÇİN MÂTEM TUTTUĞUNU SÖYLER	6293—6298	450—451
(Öğdülmiş'in sözü)	6299	451
(Metin eksik)	6300—6303	451
LXXXV. HUKÜMDARIN ÖĞDÜLMİŞ'E BAŞ SAĞLIĞI DİLEDİĞİNİ SÖYLER		
(Hükümdarın Öğdülmiş'e sözü)	6304	451
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	6305—6319	451—452
	6320	452
(Öğdülmiş'in hükümdara sözü)	6321—6322	452—453
Hükümdarın Öğdülmiş'e cevabı	6323—6324	453
	6325—6326	453
	6327	453
(Hükümdarın Öğdülmiş'e sözü)	6328—6337	453—454
Hükümdarın Öğdülmiş'e suâli	6338—6346	454
(Hükümdarın Öğdülmiş'e sözü)	6347	454
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	6348—6350	454—455
(Metin eksik)	6351	455
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	6352—6357	455
Hükümdarın Öğdülmiş'e cevabı	6358	455
(Metin eksik)		
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	6359—6378	456—457
Hükümdarın Öğdülmiş'e sözü	6379—6386	457—458
Öğdülmiş'in hükümdara cevabı	6387—6419	458—460
	6420—6520	460—467
E. (İLÂVELER)		
I. GENÇLİĞİNE ACIYARAK, İHTİYARLIĞINI SÖYLER	6521—6564	468—470

II. ZEMÂNENİN BOZUKLUĞUNU VE DOSTLARIN CEFÂSINI SÖYLER	6565—6604	471—474
III. KİTAP SÂHİBİ YUSUF, BÜYÜK HAS HÂCİB, KENDİ-KENDİNE NÂSİHAT EDER	6605—6645	474—476

A.

BİSMİ 'LLAHİ 'R-RAHMANİ 'R-RAHİM

Hamd, şükür, minnet ve sonsuz medih o büyüklük sâhibi ve tam kudretli padişah olan Tanrı azze ve (2) celleye mahsustur. (3) O yeri, göğü yaratmış ve bütün canlılara rızkını vermiştir. O neyi (4) diledi ise, yaptı ve neyi dilese, yapar. Yef'alü'llâhü mâ (5) yeşâ' ve yahkümü mâ yürîd. Yine insanların (6) en iyisi, peygamberlerin seçkini ve Tanrının büyük resûlü Muhammed (7) mustafa ile onun arkadaşları olan aziz ve muhterem (8) ashâbına sayısız selâm ve senâ olsun. Rızvânu 'llâhi 'aleyhim ecma'in.

Bu kitap çok (9) aziz bir kitaptır. Çin hakimlerinin hikmetleri ile bezenmiş (10) ve Maçın âlimlerinin şiirleri ile süslenmiştir (11). Bu kitabı okuyan ve bu beyitleri başkalarına bildiren bu kitaptan (12) daha iyi ve daha azizdir. Meşrik eyâletinde, bütün (14) Türkistan memleketlerinde, Buğra Han dilinde, türkçe olarak, bu kitaptan (15) daha iyi bir kitabın hiç kimse tarafından tasnif edilmemiş olduğunda Çin ve Maçın âlimleri ile hakimlerinin hepsi ittifak etmişlerdir. Bu kitap (16) hangi padişaha veya hangi diyâra erişti ise, fevkalâdeliğinden (17) ve sonsuz güzelliğinden dolayı, o memleketlerin hakimleri (18) ve âlimlerince makbûl görülerek, her biri ona bir türlü ad ve lekap (19) verdiler. Çinliler — Edebü 'l-mülûk adını koydular. Maçın mülkünün (20) hakimleri — Âyînü 'l-memleke ve meşrikliler — Zînetü 'l-ümerâ (21) dediler. İranlılar — Şâhnâme-i türkî diye ad koymuşlar. (22) Bâzıları da — Pendnâme-i mülûk demişler. Turanlılar ise, Kutadgu bilig (23) demişlerdir.

Bu kitabı yazan Balasagun şehrinden (24) takvâ sâhibi bir zattır. Fakat eserini Kâşgar memleketinde (25) tamamlayıp, meşrik meliki Tavgaş Buğra Han huzûruna (26) sunmuş ve Buğra Han da müellifin değerini takdir ederek, yükseltip, ona (27) kendisinin has hâcipliğini vermek lutfunda bulunmuştur. Bundan dolayı (28) Yusuf Ulu Has Hâcib olarak, onun adı ve şöhreti dünyaya yayılmıştır. (29)

Bu aziz kitap dört büyük ve mühim temel üzerine bina olunmuştur. (30) Biri — doğruluk, ikincisi — saâdet, üçüncüsü — akıl, dördüncüsü — kanâat. (31) Müellif bunlardan her birine türkçe bir ad vermiştir. Doğruluğa — Kün-Toğdı (32) adını verip, onu padişah yerine tutmuş, saâdete — Ay-Toldı (33) adını verip, vezir yerine koymuş. akıla — Öğdülmiş (34) adını verip, vezirin oğlu ve kanâate — (35) Odgurmış adını verip, vezirin kardeşi kabûl etmiştir. (36) Yine müellif kendi fikirlerini suâlli-cevaplı münâzara tarzında, bunlara atfederek, ifâde etmiştir. (37) Okuyanın gönülü açılıp, müellifi hayır-duâ (38) ile yâd etsin diye.

B.

Her şeyden önce kâdir ve bir olan Tanrı gelir, sonsuz hamd ve senâ da ancak ona lâyıktır.

Büyüklük sâhibi, kadir, zü 'l-celâl; yaratan, türeten ve kudretin kemâline sâhip olan Tanrıdır.

Yer, gök ve mahlûkların rabbi her kesin rızkını hazırlamıştır; sen güle-güle ye.

- 4 Her kese saymadan rızkını verir; her kese yedirir, fakat kendisi yemez.
- 5 Bütün canlıları hiç bir zaman aç bırakmaz, var ettiklerinin hepsine yedirir ve içirir.
- 6 Nasıl ki, diledi ve her şey oldu; böylece o kimi isterse, onu yüceltir. O seçkin resûle salât ve selâm, yine arkadaşlarına selâm ve ihtirâm.
- 8 Muhammed peygamber mahlûkların başıdır, o bütün bunların göz üstünde kaşındır.
- 9 Yine bu kitap çok aziz bir kitaptır; bilen için bir bilgi denizidir.
- 10 Değerli bilgiler ile süslenmiştir; artık sen şükret ve kanâatkâr ol.
- 11 Bunların her birine bir çok hakîmlerin sözlerini inciler dizer gibi sıralamıştır.
- 12 Meşrik hükümdarı, maşinliler beyi, bilgili, anlayışlı, dünyanın ileri gelenleri,
- 13 Hepsi bu kitabı benimsemişler ve hazînelerine koyup, saklamışlardır.
- 14 Birinden birine miras olarak kalır, bunlar da kendilerine alıp, başkalarına vermezlermiş.

- 15 Bu faydalı bir kitaptır ve hiç bir zararı yoktur ; fakat bir çok türkler bunun mânasını anlamazlar.
- 16 Her okuyan, yazan bunu anlayamaz ; bunu ancak kitabın izâhını duyan bilir.
- 17 Bu kitabın sözleri insana yardım eder ve yol gösterir ; her iki dünya-daki işleri düzenler.
- 18 Çin ve Maçin hakîmlerinin hepsi hep bunun güzelliğini öğmüşlerdir.
- 19 Türk, çin ve bütün maşrik illerinde, dünyada bunun gibi başka bir kitap yoktur.
- 20 Kitabın kadrini de ancak bilgili bilir, akılsız kimseden zâten ne beklenir.
- 21 Kitabı her kese vermemeli, ; dostun olsa bile, emin olmamalı.
- 22 Çünkü bilgisiz bunu takdir edemez, anlayışlı anlar ve onu muhafaza eder.
- 23 Müellif bunu Buğra Han zamanında ve han dili ile söylemiştir.
- 24 Böyle bir eseri daha önce kim söylemiştir, bundan sonra da bu kadar ustalıkla kim söyleyebilir.
- 25 Bunun gibi bir eser vücuda getirecek kimse nerede ; yapan varsa, ben onu da öğirim.
- 26 Her memleket, şehir ve sarayda bu kitaba ayrı-ayrı adlar verilmiştir.
- 27 Her memleketin hakîmleri, o diyarın usûlüne göre, buna ayrı-ayrı adlar takmışlardır.
- 28 Çinliler ona Edebü 'l-mülûk derler, maçinliler onu Enisü 'l-memâlik diye adlandıırırlar.
- 29 Bu maşrik ilinin büyükleri buna doğruca Zînetü 'l-ümerâ derler.
- 30 İranlılar buna Şehnâme derler, turanlılar Kutadgu bilgiye anarlar.
- 31 Bak, muhtelif memleketlerin çeşitli dillerinde bunun için ne türlü adlar kullanılmıştır.

- 32 Bu kitaba ad koymuş olan o büyük ve iyi kulları Tanrı yarlıgasın.
- 33 Ey bu kitabı makbûl bulan ve bu türkçe esere hayretle bakan kimse,
- 34 Yine bil ki, bu kitap her kese yarar, fakat memleket ve şehirleri idâre için, hükümdarlara daha çok faydalı olur.
- 35 Bir memleketi idâre edenlerin kimler olduğunu ve onlara nelerin lâzım geldiğini hakîmler söylemişlerdir.
- 36 Hükümdarların korunmaları ve bunun için gereken şeyler ile hâkimiyetin icap ve şartlarını ;
- 37 Devletin harap olması veya beka bulmasının neden ileri geldiğini, bu hâkimiyetin nasıl devam ettiğini ve nasıl elden çıktığını ;
- 38 Bir de bu ordu ve askerin nasıl toplanacağını, konak yerinin ve sefer yolunun nasıl seçileceğini ;
- 39 Bütün bunların tertibini bu kitapta açıklamış, her şeyi bir-bir ayırmış ve tâyin etmiştir.
- 40 Memleketi kuvvetle elinde tutan kimse, işini ehliyetli kimselere gördürmüştür.
- 41 Çerağ olarak, nasıl ay ihsan edildi ise, bu işler işin de anlayışlı ve uygun kimseler lâzımdır.
- 42 Hükümdarların halk üzerinde hakları olduğu gibi, halkın da aynı derecede hükümdarlar üzerinde hakkı vardır.
- 43 Raiyyet onun bu hakkını gözetmeli, hükümdar da onun ten ve canını korumalıdır.
- 44 Hükümdarların nasıl muhârebe edeceklerini ve harp zamanında ordularını nasıl tanzim eyleyeceklerini ;
- 45 Düşman ordusunu mağlûp etmek için, ne gibi çârelere baş-vurulacağını söyler.
- 46 Hükümdar nasıl hareket etmelidir ki, halk da ona o şekilde itâat etsin.

- 47 Böyle bir hükümdarı halk sever ve yüzünü göreyim diye, her kes ona koşar.
- 48 O kimleri, uğurlu diye, hizmetine almalı ve yakın tutmalı; kimleri uğursuz ve kötü diye, kendisinden uzaklaştırmalı.
- 49 Kimleri kendisine bağlamalı ve yakın tutmalı; Kimleri uğursuz ve kötü diye, kendisinden uzaklaştırmalı,
- 50 Bir de nasıl baş kesmeli, siyâset etmeli, ceza vermeli; ikincisi gönüller almak için, nasıl ferâset göstermeli.
- 51 Hükümdarlar nasıl anlayışlı, bilgili, cesûr ve kahraman olmalı, nasıl hazineyi doldurup, tekrar akıtmalıdır.
- 52 Hükümdar raiyyet üzerinde ne kadar çok kudretli olursa, bütün işlerinde o kadar râhat ve huzûr bulur.
- 53 Ben de bu bir kaç harfciği sana vasiyet olarak bıraktım; bana da duâ etmeği unutma.
- 54 Dikkatle bak, bu kitabı te'lif eden insan insanlar arasında ileri gelen, hünerli bir kimse imiş.
- 55 Bu türlü faziletler ve meziyetler ile kendilerini süslemiş ve bahtiyar bir hayat sürmüştür.
- 56 Doğruluk, hürmet ve zühde sâhip olduğu gibi, bir de takvâ sâhibi, bilgili ve temiz bir insan imiş.
- 57 Yaşadığı yer Kuz-Ordu memleketi imiş, kendisi asîl bir âileden olup, dili de buna göredir.
- 58 O bir kitabını nazma çekip, tamamlamış ve doğduğu memleketten ayrılmıştır.
- 59 Esâsını yazmış ve tertibe koymuş; fakat bu manzûme son şeklini Kâşgar ilinde almıştır.
- 60 Bu hanlar hanı, Tavgaç Kara Buğra Han'ın huzûrunda eserini okumuştur.

- 61 Akıla karşı hürmet ve kalemin hakkıdır diye, hükümdar ona çok itibar etmiş ve çok ihsanlarda bulunmuştur.
- 62 Ona bu Has-Hâcib unvanını tevcih etmiş ve onu kendi yakınları arasına almıştır.
- 63 Bundan dolayı ona hürmet ederler ve kendisine doğruca Yusuf Has-Hâcib derler.
- 64 Yine bu kitabın içindekileri söyler; bunu şu dört iyi temel üzerine kurar.
- 65 Bunlardan biri— adâlet olup, doğruluk üzerinedir; ikincisi— devlet olup, saâdet ve ikbâl demektir.
- 66 Üçüncüsü— akıl olup, ululuk ifâde eder; dördüncüsü ise— kanâat ve âfiyettir.
- 67 Bunların her birine ayrı-ayrı adlar vermiş ve bundan böyle bunları bu adlar ile zikretmiştir.
- 68 Adâlete Kün-Toğdı adını verir ve onu hükümdar yerine koyar.
- 69 Devleti Ay-Toldı ismi ile zikreder ve bunu onun vezîri sayar.
- 70 Akıla Öğdülmiş adını vermiş ve buna da vezîrin oğlu demiş.
- 71 Kanâate Oğurmuş adını verir ve buna da vezîrin akrabası der.
- 72 Bunun hikmeti, bak, bu dört temel üzerinedir; bunları tanzim ile kitabı tamamlamıştır.
- 73 Arapça ve farsça kitaplar çoktur; bizim dilimizde bütün hikmetleri toplayan yalnız budur.
- 74 Bunun kadrini ancak bilgili bilir; bilgi kıymetini de ancak anlayışlı takdir eder.
- 75 Bu türkçe beyitleri senin için tanzim ettim; ey okuyucu, okurken unutma, bana duâ et.
- 76 Ben dünyadan gidiyorum, sen beni dinle, bundan çok ibret al ve gözünü aç.
- 77 Tanrım, rabbim ancak sensin, hepimizi yarlığa; bütün mü'minlere didârını nasîp et.

C.

BÂBLARIN FİHRİSTİ

1. bâb. Tanrı azze ve cellenin medhini söyler.
2. bâb. Peygamberimiz ulu Muhammed mustafanın medhini söyler.
3. bâb. Peygamberimizin dört arkadaşının medhini söyler.
4. bâb. Yaz faslını ve Buğra Han 'ın medhini söyler.
5. bâb. Yedi seyyâre ve on iki burcu söyler.
6. bâb. İnsan oğlu hürmetinin anlayış ve bilgiden ileri geldiğini söyler.
7. bâb. Dilin meziyet ve kusurunu, fayda ve zararını söyler.
8. bâb. Kitap sâhibi kendi özrünü söyler.
9. bâb. İyilik yapmak husûsunda öğüt ve nasihat verir.
10. bâb. Bilgi ve anlayışın fazîlet ve faydasını söyler.
11. bâb. Kitabın adını, tefsirini ve bir de kendi ihtiyarlığını söyler.
12. bâb. Tavrı ve hareket bozukluğunu ve bunun zararını söyler.
13. bâb. Söz başı. Hükümdar Kün-Toğdı ile adâletin vasfını söyler.
14. bâb. Ay-Toldı 'nın hükümdar Kün-Toğdı 'ya geldiğini söyler.
15. bâb. Ay-Toldı 'nın hükümdar Kün-Toğdı 'nın huzûruna kabûl edildiğini söyler.
16. bâb. Ay-Toldı hükümdara kendisinin saâdet olduğunu söyler.
17. bâb. Devletin vasfını ve tabiatının vefasızlığını söyler.
18. bâb. Hükümdar Kün-Toğdı 'nın Ay-Toldı 'ya kendisini gösterdiğini söyler.

9. bâb. Kün-Toğdı adil vasfının nasıl olduğunu söyler.
10. bâb. Ay-Toldı 'nın hükümdara suâl sorduğunu söyler.
bâb. Hükümdarın Ay-Toldı 'ya cevabı .
2. bâb. Dilin meziyetlerini ve sözün faydalarını söyler.
3. bâb. Vezir Ay-Toldı 'nın suâli ve hükümdarın cevabı
24. bâb. Sözü söylemekmi yahut susmakmi daha iyi olduğunu söyler.
25. bâb. Saâdetin süreksizliğini ve devletin vefasızlığını söyler.
26. bâb. Ay-Toldı 'nın oğlu Ögdülmiş 'e nasihat ettiğini söyler.
27. bâb. Ay-Toldı 'nın hükümdara vasiyetnâme yazdığını söyler.
28. bâb. Hükümdarın Ögdülmiş 'i çağırdığını . ve onun huzûra kabûl edildiğini söyler.
29. bâb. Hükümdarın Ögdülmiş 'e suâli.
30. bâb. Ögdülmiş 'in hükümdara cevabı.
31. bâb. Ögdülmiş hükümdara akılın vasfını söyler.
32. bâb. Beylerin nasıl olması gerektiğini söyler.
33. bâb. Vezirlerin nasıl olması gerektiğini söyler.
34. bâb. Kumandanın nasıl olması gerektiğini söyler.
35. bâb. Büyük hâcibin nasıl olması gerektiğini söyler.
36. bâb. Kapıcılar-başının nasıl olması gerektiğini söyler.
37. bâb. Elçinin nasıl olması gerektiğini söyler.
38. bâb. Kâtibin nasıl olması gerektiğini söyler.
39. bâb. Hazinesdarın nasıl olması gerektiğini söyler.
40. bâb. Aşçılar-başının nasıl olması gerektiğini söyler.
41. bâb. Sâkiler-başının nasıl olması gerektiğini söyler.
42. bâb. Hizmetkârların beyler üzerinde ne gibi hakları olduğunu söyler.
43. bâb. Hükümdarın suâlleri ve Ögdülmiş 'in cevaplarını söyler.

44. bâb. Hükümdar Kün-Toğdı'nın Odgurmış'a mektup gönderdiğini söyler.
45. bâb. Öğdülmiş'in Odgurmış yanına gittiğini söyler.
46. bâb. Öğdülmiş'in Odgurmış ile münâzara ettiğini söyler.
47. bâb. Öğdülmiş'in Odgurmış'ı dâvet ettiğini söyler.
48. bâb. Dünyanın iyi ve kötü taraflarını söyler.
49. bâb. Odgurmış Öğdülmiş'e dünyanın kusûr ve eksikliklerini söyler.
50. bâb. Öğdülmiş Odgurmış'a bu fânî dünya ile ebedî âhiretin nasıl kazanılacağını söyler,
51. bâb. Odgurmış'ın hükümdara nasihatlerini yazıp gönderdiğini söyler.
52. bâb. Hükümdarın Odgurmış'a ikinci defa mektup gönderdiğini söyler.
53. bâb. Öğdülmiş'in Odgurmış ile ikinci defa münâzara ettiğini söyler.
54. bâb. Beylere hizmet etmenin âdâb ve usûlünü söyler.
55. bâb. Kapıdaki hizmetkârlar ile nasıl geçinileceğini söyler.
56. bâb. Halk ile nasıl muâmele edileceğini söyler.
57. bâb. Ali-evlâdı ile nasıl muâmele edileceğini söyler.
58. bâb. İlim adamları, tabipler, büyücüler, rüyâ tâbircileri, müneccimler, şâirler, çiftçiler, hayvan yetiştiriciler, ustalar ve fakirler ile nasıl muâmele edileceğini söyler.
59. bâb. Evlenmeyi ve çoluk çocuk terbiyesini söyler.
60. bâb. Hizmetçilere nasıl muâmele edileceğini söyler.
61. bâb. Ziyâfete dâvet ve buna icâbet edilip-edilmeyeceğini söyler.
62. bâb. Ziyâfete gidildiği takdirde, nasıl yenileceğini ve nasıl yenilmeyeceğini söyler.
63. bâb. Yumgına dâvet etmek husûsunu söyler.
64. bâb. Odgurmış'ın dünyayı yererek, kusurlarını sayıp, kanâati öğdüğünü söyler.

65. bâb. Gaflet uykusundan uyanmak husûsunu söyler.
66. bâb. Öğdülmiş'in Odgurmış'ı ziyâret için dâvete gittiğini söyler.
67. bâb. Odgurmış'ın hükümdarın yanına geldiğini söyler.
68. bâb. Odgurmış'ın hükümdara nasihat ettiğini söyler.
69. bâb. Öğdülmiş hükümdara memleket idâre etme usûlünü söyler.
70. bâb. Öğdülmiş peşiman olarak, tövbe etmek istediğini söyler.
71. bâb. İnsanlığa karşı insanlık ile mukabele etmeği söyler.
72. bâb. Odgurmış'ın hastalanıp, Öğdülmiş'i çağırdığını söyler.
73. bâb. Odgurmış'ın rüyâ gördüğünü söyler.
74. bâb. Odgurmış'ın rüyâsını tâbir ettiğini söyler.
75. bâb. Odgurmış'ın Öğdülmiş'e nasihat ettiğini söyler.
76. bâb. Öğdülmiş hükümdara Odgurmış'ın hastalığını söyler.
77. bâb. Öğdülmiş'in kardeşinin yanına gittiğini söyler.
78. bâb. Öğdülmiş'in Odgurmış için yas tuttuğunu söyler.
79. bâb. Hayatı boşuna geçirdiğine peşiman olduğunu söyler.
80. bâb. Yusuf'un gençliğine acıyarak, ihtiyarlığını söyler.
81. bâb. Zamânenin bozukluğunu ve dostların vefâsızlığını söyler.
82. bâb. Kitap sâhibi kendisine nasihat ederek, mâzeretini diler.

D.

BİSMİ 'LLÂHİ 'R-RAHMÂNİ 'R-RAHİM

I.

TANRI AZZE VE CELLENİN MEDHİNİ SÖYLER

Yaratan, yetiştiren ve göçüren rabbim olan Tanrının adı ile söze başladım.

- 2 Kadir ve bir olan Tanrıya çok hamd ve binlerce senâ olsun; onun için fânilik yoktur.
- 3 Kara yer ile mâvî göğü, güneş ile ayı, gece ile gündüzü, zaman ile zamânevi ve mahlûkları o yarattı.
- 4 İstedi ve bütün bu varlıkları yarattı; bir kere:— „ol!“— dedi, bütün diledikleri oldu.
- 5 Bütün bu yaratılmış olanlar ona muhtacdır; muhtac olmayan yalnız Tanrıdır; onun eşi yoktur.
- 6 Ey kuvvetli, kadir, ebedî ve müstagni olan Tanrı, senden başkasına bu ad yakışmaz.
- 7 Ululuk ve büyüklük sana mahsustur; sana eş ve denk olan başka biri yoktur.
- 8 Ey bir olan Tanrı, bir başkası sana şerik koşulamaz; başta her şeyden evvel ve sonda her şeyden sonra sensin.
- 9 Senin birliğin hesaba gelmez; bu kudretin her şeye hâkimdir.
- 10 Sen, şüphesiz, birsin, ey sonsuz Tanrı; istisnâ sayıya gelmez.
Ey içi ve dışı bilen, ey hakkı 'l-yakîn; gözden uzaksın, fakat gönüle yakınsın.

Senin varlığın, parlak güneş ve ay gibi, bellidir; fakat nasıl olduğunu kavrayacak gönül ve akıl yoktur.

- 3 Senin birliğin eşya ile ilgili değildir; eşyayı sen yarattın, onlar senindir.
- 4 Her varlığı sen yarattın; varlık yok olur, bâkî kalan yalnız sensin.
- 15 Yaratıcı varlığına yaratılmış olanlar şâhiddir; yaratılan iki — birin hâzır şâhididir.
- 16 Onun eşi yahut benzeri yoktur; nasıl olduğuna mahlûkların aklı ermez.
- 17 Yürümez ve yatmaz, uyumaz, uyanıktır; ne benzer, ne kıyâs edilir, ne de tasavvur götürür.
- 18 Arkada veya önde değildir; ne sağdadır, ne solda; yeri ne altta, ne üstte, ne de ortadadır.
- 19 Yeri o yarattı, onun için yer bahis mevzuu değildir; şunu bil ki, onsuz da yer yoktur.
- 20 Ey her sırta yakın, ey her gönül için yüksek Tanrı, bütün sûret ve şekiller sana şâhittir.
- 21 Bu sayısız, yüz binlerce canlıyı, ova, dağ, deniz, tepe ve çukurları sen yarattın.
- 22 Mâvî göğü sayısız yıldızları ile süsledin, karanlık geceyi ışıklı gündüz ile aydınlattın.
- 23 Uçan, yürüyen ve duranların hepsi rızıklarını senden bularak, yeyip, içler.
- 24 Yüksek Arş 'tan alttaki toprağa kadar bütün her şey, hepsi sana muhtacdır, ey rabbim.
- 25 Ey Tanrının birliğine inanmış olan, onu dilin ile öğ; gönülün tereddütsüz inandı ise, aklını işe karıştıрма.
- 26 Nasıl olduğunu arama, gönlünü gözet; varlığına inan, sükûn ve huzûra kavuş.

- 27 Nice ve nasıl olduğuna karışma, kendini tut; onu nicesiz ve nasilsiz bil, sözünü uzatma.
- 28 Ey müstağni olan rabbim, sen bu muhtac kulun bütün günahlarını şefkatle affet.
- 29 Asıl sana sağındım, ümidim sendedir; muhtac olduğum yerde elimden tut.
- 30 Mahşer günü beni sevgili Peygamber ile birlikte haşret, onu bana şefâatçi kıl.
- 31 Onun dört arkadaşının her birine aralıksız, devamlı sayısız selâm eriştir.
- 32 Ulu günde onların yüzünü göster, şefâatlerini bana yardımcı kıl.
- 33 Seni olduğun gibi medhedemiyorum; seni sen medhet! sözüm kesildi.

II.

PEYGAMBER ALEYHİ'S-SELÂMIN MEDHİNİ SÖYLER

- 34 Esirgeyen rabbim halkın en seçkini ve insanların en iyisi olan sevgili Peygamberi gönderdi.
- 35 O karanlık gecede halka meş'ale idi; etrâfa ışık saçtı ve seni aydınlattı.
- 36 O sana Tanrı tarafından gönderilen dâvetçi idi; sen bu sâyede doğru yola girdin, ey yiğit.
- 37 Atasını ve anasını feda etti; tek dileği ümmeti idi, ona yol gösterdi.
- 38 Gündüz yemedi, gece yatmadı; Tanrıdan seni istedi, başka bir şey istemedi.
- 39 Bunca zahmet ile gece-gündüz hep seni üstedi; şimdi sen onu öğ ve rızasını dile.
- 40 Bütün kaygusu ümmeti idi; râhat etmek için, onun azaptan kurtulmasını dilerdi.

- 41 Atadan ve anadan daha merhametli idi; Tanrıdan dâimâ bunu niyâz eder, bunu dilerdi.
- 42 O ümmeti üzerine Tanrının bir rahmeti idi; güzel tavırlı, dürüst ve kendisine güvenilir bir tabiatte idi.
- 43 Asıl tabiatli, alçak gönüllü ve güzel tavırlı idi; hayâ sâhibi, şefkatli, cömert ve eli açık idi.
- 44 Kara yerde de aziz idi, mâvî gökte de; Tanrı ona çok değer vermişti.
- 45 O bütün rehberlerin önünde baş idi; sonra da bütün resûllerin hâtemi oldu.
- 46 Onun yoluna şimdi gönül bağladım; bütün dediklerine inandım ve severek sözünü tuttum.
- 47 Ey Tanrım, benim gönlümü gözet; kıyâmette beni sevgili Peygamber ile birlikte haşret.
- 48 Kıyâmette dolun ay gibi yüzünü göster; ey Tanrım, kendisini bana şefâatçi kıl.

III.

DÖRT SAHÂBENİN MEDHİNİ SÖYLER

- 49 Bunlar onun sevdiği dört arkadaşı idi; yanındaki müşâvirleri bunlar idi.
- 50 İkisi kayın-babası, ikisi damadı idi, bunlar halkın en iyisi ve en seçkini idiler.
- 51 Başta, her kesten önce, Tanrıya inanmış, gönülü ve dili dürüst (sıddîk) olan Ebû Bekir gelir.
- 52 Malını, tenini ve canını fedâ etti; dileği ancak Peygamberin rızası idi.
- 53 Sonra insanların seçkini, halk içinde mümtâzı, dili ve gönülü bir olan Ömer vardı.
- 54 Yardımcısı ve doğru dinin temeli o idi; şeriatin yüzünden perdeyi o kaldırdı.

- 55 Sonra hayâ sâhibi, yumuşak huylu, insanların seçkini, cömert ve eli açık olan Osman idi.
- 56 O bütün malını ve kendisini fedâ etti; Peygamber de ona iki kızını verdi.
- 57 Ondan sonra seçkin, cesûr, yiğit, kahraman ve akıllı Ali vardı.
- 58 Eli cömert idi, yüreği sâf idi; bilgili, takvâ sâhibi ve adı büyük bir zât idi.
- 59 Bunlar din ve şeriatın temeli idi; bunlar kâfirler ile münâfiklardan gelen eziyetlere katlandılar.
- 60 Bu dört sahâbe benim için dört unsur gibidir; unsurlar denkleşirse, gerçek hayat vücûda gelir.
- 61 Ey rabbim, sen bunlara benden sonsuz selâmları, devamlı olarak, ulaştır.
- 62 Onları dâimâ benden râzi et; ulu günde onları bana şefâatçi kıl.

IV.

PARLAK BAHAR MEVSİMİNİ VE BÜYÜK BUĞRA HAN'IN
MEDHİNİ SÖYLER

- 63 Şarktan bahar rüzgârı eserek geldi; dünyayı süslemek için, cennet yolunu açtı.
- 64 Kâfûr gitti, kara toprak misk ile doldu; dünya kendisini süsleyerek, bezenmek istiyor.
- 65 Bahar rüzgârı eziyetli kışı sürüp, götürdü; parlak yaz tekrar saâdet yayını kurdu.
- 66 Güneş balık-kuyruğundan (hût), kuzu-burnuna (hamel) kadar olan yerine tekrar döndü.
- 67 Kurumuş ağaçlar yeşiller giyindi; tabiat mor, al, yeşil ve kızıl renkler ile süslendi.

- 68 Kara yer yüzüne yeşil ipek bağladı; hitay kervanı da bunun üstüne çin kumaşı yaydı.
- 69 Düzlükler, dağlar, sahralar ve ovalar bunu yayıp, döşendiler; vâdiler ve yamaçlar al ve yeşil giyerek, süslendiler.
- 70 Binlerce çiçekler gülererek açıldılar; dünya misk ve kâfûr kokusu ile doldu.
- 71 Karanfil kokulu bahar rüzgârı esti; dünyanın her tarafı misk ve anber kokusu ile doldu.
- 72 Kaz, ördek, kuğu ve kıl-kuyruk fezâyı doldurdu; bağırsarak, bir yukarı-bir aşağı, kaynaşıyorlar.
- 73 Bak, biri kalkıyor, biri konuyor; biri yüzüyor, biri su içiyor.
- 74 Kökiş ve turnalar gökte yüksek sesle bağırsıyor; dizilmiş deve katarı gibi, uçup, kanat çalıyorlar.
- 75 Keklik, sesine bir âhenk vererek, eşine sesleniyor; sanki güzel bir kız gönül verdiğini çağırıyor.
- 76 Keklik yüksek sesle öttü, sanki gülmekten katılıyor; ağzı kan gibi kızıl, kaşı sim-siyah.
- 77 Kara çumguk mızrak gibi gagası ile ötüyor; sesi, nazlı bir kızın sesi gibi, cana yakındır.
- 78 Çiçek bahçesinde bülbül binlerce sesle ötüyor, sanki gece-gündüz Mezâmîr okuyor.
- 79 Karacalar, dişi-erkek, çiçekler üzerinde oynuyor; geyikler, dişi-erkek, sıçrayıp oynayarak koşuyorlar.
- 80 Gök kaşını çattı, gözünden yaş serpiliyor; çiçek yüzünü açtı, bak, gülmekten katılıyor.
- 81 Bu esnâda dünya kendi-kendine baktı; sevinip övünerek, hazinesini gözden geçirdi.
- 82 Gözü bana ilişince, söze başladı ve şöyle dedi: — Sen bu hakanın yüzünü görmedinmi?

- 83 Uyuyor idi isen şimdi kalk, gözünü aç; işitmedin ise, şimdi benim sözümü dinle.
- 84 Ben binlerce yıldan beri dul idim, benzim solmuştu; şimdi bu dul libasını çıkarıp, beyaz kakımdan gelinlikler giydim.
- 85 Süslendim, çünkü ulu hakan eşim oldu; dileğim budur: o isterse, canım fedâ olsun.
- 86 Gök gürledi, nevbet davulunu vurdu; şimşek çaktı, hakanın tuğunu çekti.
- 87 Biri kınından çıkınca, ona memleketler sunar; biri nâm ve şöhretini dünyaya yayar.
- 88 Büyük Tavgaç Buğra Han dünyaya hâkim oldu; adı kutlu olsun, Tanrı onu her iki cihanda aziz etsin.
- 89 Ey dinin izzeti, ey devletin yarıcısı, ey milletin tâcı, ey şeriatin hâdimi.
- 90 Tanrı bütün dileklerini verdi; bundan sonra da Tanrı dâimâ sana arka ve destek olsun.
- 91 Ey dünyanın süsü, ey ululuğun ziyneti, ey saltanatın nûru, ey dönecek huyulu saâdetin bağıni elinde tutan,
- 92 Devran sana memleket ve taht verdi; Tanrı bu taht ile bahtını dâim etsin.
- 93 Hakan tahta oturunca, dünya âsâyiş buldu; bundan dolayı dünya ona şâhâne hediyeler gönderdi.
- 94 Esirden gelen semâ kuşları, kimi rây-i hindî, kimi kayserî;
- 95 Ötüşleri ile yarış ederek, adını anıp, sevinç ve huzûr içinde onu öğerler.
- 96 Yerde bin bir çiçek, bin bir manzara, düzlük, dağ, sahra, vâdi yeşil ve mâvî renklerle örtülmüş.
- 97 Kimi kokusu ile kulluk eder; kimi güzelliği ile harîmine girer.
- 98 Kimi elini uzatır; buhurdan sunar; kimi misk saçır ve dünya güzel kokular ile dolar.

- 99 Kimi doğudan binlerce armağan sunmaktadır; kimi batıdan hizmetine koşturmaktadır.
- 100 Saâdet hizmet için gelmiş, kapıda durur; kapıda duran kulluk için durur.
- 101 Dünya kulluk için böyle hazırlandı; düşman boyun eğdi, ortadan kayboldu.
- 102 Hakanın nâmı, şânı dünyaya yayıldı; onu göremeyen gözlerin uykusu kaçtı.
- 103 Dünya âsâyişe kavuştu ve nizam kuruldu; o adını kanunla yükseltti.
- 104 Kim cömert yüzü görmek isterse, gelsin, hakanın yüzünü görsün.
- 105 Kim mes'ûd, kimseyi incitmeyen ve vefakâr birini görmek dilerse, onun yüzünü görsün; onun her işi vefâdır.
- 106 Zarar görmeden, kendine hep fayda sağlamak dilerse, beri gel, hizmet et, gönül ver, ısın.
- 107 Asil, alçak gönüllü, şefkatli ve yumuşak huylu bir kimse görmek istersen, gel, onu gör ve gönül râhatına kavuş.
- 108 Ey iyi tabiatlı ve asil nesepli hakan, dünya senden mahrum kalmasın.
- 109 Ey devletli hükümdar, Tanrı sana saâdet verdi; adını bin kere zikreder, ona şükür lâzımdır.
- 110 Çok eski bir ata-sözü vardır: babanın yeri ve adı oğula kalır.
- 111 Babanın yeri, adı ile birlikte, sana kaldı; bunlara daha başka binlercesi eklensin.
- 112 Binlerce el, hediye olarak, ona çok nâdide şeyler sundu; işte sen de bu Kutadgu bilig 'i hediye et.
- 113 Onların hediyesi gelir, geçer; bu benim hediyem ise, ebedî kalır.
- 114 Dünya malı ne kadar toplanırsa-toplansın, tükenir, bir biter; söz kaleme alınır, kalır, dünyayı dolaşır.
- 115 Bu hakan adı kitaba geçti; ey devletli hükümdar, bu ad ebedî kaldı.
- 116 Ey rabbim, sen onun devletini arttır; bütün dileklerini yerine getir, her işinde arka ol, destek ol.

- 117 Onun sevdiğini esen tut, düşmanını ortadan kaldır; sevincini dâim kıl, kederini yok et.
- 118 Yağmur yağmakta devam etsin, çiçekler açılsın; kurumuş ağaçlardan perçemler sarksın.
- 119 Felek hep dönmekte devam etsin; düşmanın başı hep aşağı eğik olsun.
- 120 Kara toprak kızıl bakır oluncaya kadar, âteşten yeşil çiçek çıkıncaya kadar;
- 121 Devletli hükümdar bin saâdet içinde yaşasın; çekemeyenlerin gözleri âteşte yansın.
- 122 Daha başka ne gibi dileği var ise, Tanrı ona dâimâ arka ve destek olsun.
- 123 Sevinç, huzûr ve güvenç içinde memlekete hâkim olsun, Lokman kadar uzun ömürlü olsun.

V.

YEDİ YILDIZI VE ON İKİ BURCU SÖYLER

- 124 Tanrı adı ile söze başladım; o yaratan, yetiştiren ve göçüren rabbimdir.
- 125 Bütün âlemi dilediği gibi yarattı; dünya için güneş ve ayı aydınlattı.
- 126 Bak, feleği yarattı durmadan döner; onunla birlikte hayat da durmadan devreder.
- 127 Mâvî göğü ve üzerinde yıldızları yarattı; karanlık geceyi ve aydınlık gündüzü var etti.
- 128 Bu gökteki yıldızların bir kısmı süs, bir kısmı kılavuz, bir kısmı da öncüdür.
- 129 Bir kısmını halk için aydınlatmıştır; bir kısmı kılavuzdur, insan yolunu kaybederse, bunlarla bulur.
- 130 Bâzıları daha yüksek, bâzısı daha alçaktır; bâzıları daha çok, bâzısı daha az parlaktır.

- 131 Bunlardan en üstte Zuhâl dolaşır; bir burcda iki yıl sekiz ay kalır.
- 132 Ondan sonra ikinci olarak Müşteri gelir; bir burcda on iki ay kalır.
- 133 Üçüncü olarak, Merih gelir, gazapla dolaşır; nereye bakarsa, yeşermiş olan kurur.
- 134 Dördüncüsü Güneş'tir, dünyayı aydınlatır; yaklaşanları, karşısına gelenleri ışığı ile aydınlatır.
- 135 Beşincisi Zühre'dir, sevimli yüzünü gösterir; sana severek bakarsa, müsterih ol.
- 136 Bundan sonra Utârit gelir; ona kim yaklaşırsa, dilek ve arzularına kavuşur.
- 137 Bunlardan en altta bu Ay dolaşır; Güneş ile karşı-karşıya gelirse, dolun ay hâline gelir.
- 138 Bunlardan başka bir de on iki burc vardır; bunların bâzıları iki evli, bâzısı ise, tek evlidir.
- 139 Hamel bahar yıldızıdır, sonra Sevr gelir; Cevzâ ile Seretân dürtüşerek yürür.
- 140 Bak, Esed'in komşusu Sünbüle'dir; sonra Akreb ve Kavs'in arkadaşı Mîzan gelir.
- 141 Bundan sonra Cedi, Delv ve Hût gelir; bunlar doğunca, gök yüzü aydınlanır.
- 142 Bil ki, bunlardan üçü — bahar yıldızı, üçü — yaz, üçü — son bahar ve üçü de — kış yıldızıdır.
- 143 Bunların üçü — âteş, üçü — su, üçü — yel ve üçü — topraktır; bunlardan dünya ve memleketler meydana gelir.
- 144 Bunlar birbirlerine düşmandır; Tanrı düşmana karşı düşman gönderdi ve savaşı kesti.
- 145 Uyuşmaz olan düşmanlar kendi aralarında barıştılar; görüşmez olan düşmanlar öçlerini ortadan kaldırdılar.

- 146 Her şeyi yoluna koyan Tanrım bunları da yola getirdi; tanzim etti, düzeltti ve birbirleri ile barıştırdı.
- 147 Bundan sonra imdi insandan bahsettım; onun değeri bilgi, akıl ve anlayışdır.

VI.

INSAN OĞLUNUN DEĞERİNİN BİLGİ VE AKILDAN GELDİĞİNİ SÖYLER

- 148 Tanrı insanı yarattı, seçerek yükseltti; ona fazîlet, bilgi, akıl ve anlayış verdi.
- 149 Ona hem gönül verdi, hem de onun dilini açtı; ona güzel biçim, güzel tavır ve hareket ihsan etti.
- 150 Ona bilgi verdi ve insan bugün yükseldi; ona anlayış verdi ve böylece düğümler çözüldü.
- 151 Tanrı kime anlayış, akıl ve bilgi verirse, o pek çok iyiliklere elini uzatır.
- 152 Bilgiyi büyük ve anlayışı ulu bil; seçkin kulu bu iki şey yükseltir.
- 153 Buna şahit olarak, işte şu söz geldi; bu sözü işit ve bu hususta sözünü kes.
- 154 Anlayış nerede olursa, orası ululuk kazanır; bilgi kimde olursa, o büyüklük bulur.
- 155 Anlayışlı olan anlar, bilgili olan bilir; bilen ve anlayan her vakit dileğine erişir.
- 156 Bilginin mânasını bil; bak, bilgi ne der: bilgiyi bilen insandan has talık uzaklaşır.
- 157 Bilgisiz insan hep hastalıklı olur; hastalık tedâvi edilemezse, insan çabuk ölür.

- 158 Ey bilgisiz, git, hastalığını tedâvi ettir; ey mes'ûd âlim, bilgisizliğin ilâcını sen söyle.
- 159 Anlayış bir yulardır; insan onu elinde tutarsa, dileğine erişir ve bütün arzularına nâil olur.
- 160 Anlayışın insana faydası çok olur; insan bilgi bilirse, aziz olur.
- 161 Bütün işini-gücünü anlayış yolu ile yap; eline geçen bu zamanı israftan bilgi ile koru.

VII.

DİLİN MEZİYETİNİ VE KUSÛRUNU, FAYDASINI VE ZARARINI SÖYLER

- 162 Anlayış ve bilgiye tercüman olan dildir; insanı aydınlatan fasîh dilin kıymetini bil.
- 163 İnsanı dil kıymetlendirir ve insan onunla saâdet bulur; insanı dil kıymetten düşürür ve insanın dili yüzünden başı gider.
- 164 Dil arslandır, bak, eşikte yatar; ey ev sâhibi, dikkat et, senin başını yer.
- 165 Dilinden eziyet çeken adam ne der, dinle; bu söze göre hareket et, onu dâimâ hatırdâ bulundur.
- 166 Bana dilim pek çok eziyet çektiriyor; başımı kesmesinler de ben dilimi keseyim.
- 167 Sözüne dikkat et, başın gitmesin; dilini tut, dışın kırılmasın.
- 168 Bilgili dil için özlü bir söz söyledi; ey dil sâhibi, başını gözet.
- 169 Sen kendi selâmetini istiyorsan, ağzından yakışsız bir söz kaçırma.
- 170 Söz, bilerek söylenirse, bilgi sayılır; bilgisizin sözü kendi başını yer.
- 171 Çok sözden fazla fayda görmedim; amma söylemek de faydasız değildir.

- 172 Sözü çok söyleme, sırasında ve az söyle; binlerce söz düğümünü bu bir sözde çöz.
- 173 İnsan söz ile yükseldi ve sultan oldu; çok söz başı, gölge gibi, yere serdi.
- 174 Çok konuşan kimseye bilgi „gevezelik etti“ der; söylemezse de, ona „dilsiz“ der.
- 175 Mâdemki böyledir, sen fasîh dil kullan; dil fasîh olursa, insanı yükseltir.
- 176 Dili iyi gözet, başın gözetilmiş olur; sözünü kısa kes, ömrün uzun olur.
- 177 Dilin faydası çok olduğu gibi, zararı da çoktur; dil bâzan öğülür, bâzan da çok söğülür.
- 178 Mâdemki böyledir, sözü bilerek söyle; sözün gözsüzlere, körlere göz olsun.
- 179 Bilgisiz insan, süphesiz, kördür; ey bilgisiz, yürü; bilgiden nasîp al.
- 180 Bak, doğan ölür; ondan, eser olarak, söz kalır; sözünü iyi söyle, ölümsüz olursun.
- 181 İnsan iki şey ile kendisini ihtiyarlamaktan kurtarır: biri — iyi iş ve diğeri — iyi söz.
- 182 Bak, insan doğdu, öldü; sözü kaldı; insanın kendisi gitti, adı kaldı.
- 183 Kendin ölümsüz bir hayat dilerse, ey hakîm, işin ve sözün iyi olsun.
- 184 Dili bu kadar öğmekten ve arada bir sögmekten maksadım, sana sözün ne olduğunu anlatmak idi.
- 185 Her sözü saklamağı da anlayış hoş görmez; insan lüzûmlu olan sözü söyler, gizlemez.
- 186 Ey yiğit, ben bu sözü oğlum için söyledim; oğul benden aşağı derecededir ve bana nasıl denk olur.

- 187 Ey oğul, bir sözümü sana söyledim; ey oğul, bu nasîhatleri ben sana verdim.
- 188 Benden sana gümüş ve altın kalırsa, sen onları bu söze denk tutma.
- 189 Gümüşü bir işe sarfedersen, biter, tükenir; sözümü işe sarfedersen, gümüş kazanılır.
- 190 İnsandan insana, miras olarak, söz kalır; vasiyet edilen sözü tutmanın faydası çoktur.
- 191 Ey âlim hakîm, bugün ürkerek, kendi özrümü söylersem, bana kaşını çatma.

VIII.

KİTAP SÂHİBİ KENDİ ÖZRÜNÜ SÖYLER

- 192 Ey âlim hakîm, dileğim benden sonra geleceklere kalacak bir söz söylemek idi.
- 193 Anlayış karşı geldi ve: — İyice dikkat et; sözün yanlış olursa, sana zararı dokunur — dedi —
- 194 Halkın dili kötüdür, seni çekiştirir; insanın tabiatı kıskançtır, etini yer.
- 195 Dikkatle bakınca, yüküm hafifledi; kendi-kendime: — Söyle, içindekileri dök — dedim.
- 196 Sebebini sorarsan, sana söyleyeyim; ey mert yiğit, sözümü dinle.
- 197 Bu yalnguk (insan) adı insana yapıldığı (yangluk) için verildi; yanılmak (yangluk) insan (yalnguk) için yaratıldı.
- 198 Sen bana yanılmayan bir kimse söyleyebilirmisin; ben sana yanılan binlerce insan göstereyim.

- 199 Bilgi sâhibi insanlar pek azdır; bilgisiz ise, çoktur; bil ki, anlayış-sız insanlar çok; anlayışlılar ise, nâdirdir.
- 200 Bilgisiz bilgiye dâimâ düşman olmuştur; bilgisiz bilgili ile her zaman mücâdele hâlinde.
- 201 İnsandan insana çok fark vardır; bu fark bilgiden ileri gelir, sözüm buna dâirdir.
- 202 Bu sözümü bilgili için söyledim; bilgisizin dilini ben de bilemiyorum.
- 203 Benim bilgisiz ile hiç bir sözüm yoktur; ey bilgili, işte ben senin kulunum.
- 204 Sözümü sana söylemiş olduğum için, çekinerek, işte böyle senden özür dilemişim.
- 205 Sözü söyleyen yanılabilir ve şaşırır; anlayışlı isterse, bunu düzeltir ve tashih eder.
- 206 Söz, deve burnu gibi, yularlıdır; o, dişi deve boynu gibi, nereye çekilirse, oraya gider.
- 207 Sözü bilerek söyleyen çok kimse var; benim için sözü anlayan adam azizdir.
- 208 Bütün iyilikler bilginin faydasıdır; bilgi ile göğ'e dahi yol bulunur.
- 209 Sen her sözünü bilgi ile söyle; her kesin bilgi ile büyük olduğunu bil.
- 210 Söz kara yere mâvî gökten indi; insan kendisine sözü ile değer verdirdi.
- 211 İnsan gönülü dibi olmayan bir deniz gibidir; bilgi onun dibinde yatan inciye benzer.
- 212 İnsan inciye denizden çıkarmadıkça, o, ister inci olsun - ister çakıl taşı, farketmez.
- 213 Kara toprak altındaki altın taştan farksızdır; oradan çıkınca, beylerin başında tuğ tokası olur.

- 214 Bilgili bilgisini dili ile meydana çıkarmazsa, yıllarca yatsa bile, onun bilgisi muhitini aydınlatmaz.
- 215 Anlayış ve bilgi çok iyi şeydir; eğer bulursan, onları kullan ve uçup göğ'e çık.
- 216 Anlayış ve bilginin ne olduğunu bilen, bu memleket beyi ne der, dinle.
- 217 Dünyayı elde tutmak için, insan anlayışlı olmalıdır; halka hâkim olmak için ise, hem akıl, hem cesâret gerektir.
- 218 Dünyayı elinde tutan, onu anlayış ile tuttu; halka hükmeden, bu işi bilgi ile yaptı.
- 219 Âdem'in dünyaya indiğinden beri iyi nizam dâimâ anlayışlı insanlar tarafından vaz'edilegelmiştir.
- 220 Hangi çağda olursa-olsun, bugüne kadar daha yüksek yer dâimâ bilgiye kismet olmuştur.
- 221 İnsanların kötüsü anlayış yolu ile asılır; halk arasında çıkan fitne bilgi ile bastırılır.
- 222 İşleri bu ikisi ile de halledemezsen, bilgiyi bırak, elini kılıca daya.
- 223 Halkı idâre eden, hakîm ve âlim beyler bilgisizin işini kılıç ile halletmişlerdir.
- 224 Dünyayı elde tutmak için, insanın anlayışlı olması ve halkı itâat altına almak için de, bilgili bulunması elzemdir.
- 225 Bu ikisi bir kimsede toplanırsa, o tam insan olur; tam insan dünyanın bütün nimetlerine nâil olur.
- 226 Sen her iki dünyayı arzu ediyorsan, bunun çâresi — iyilik yapmaktır.
- 227 Eğer kendin iyilik bulmak istiyorsan, yürü, iyilik et; başka söze ne hâcet.
- 228 İnsan ebedî değildir, ebedî olan — onun adıdır; iyi kimselerin adı bunun için ebedî kalmıştır.
- 229 Kendin ebedî değilsin, adın ebedîdir; adın ebedî olursa, kendin de ebedî olursun.

IX.

İYİLİK ETMENİN MEDHİNİ VE FAYDALARINI SÖYLER

- 230 Eğer halkı idâre edecek bir duruma gelirsen, işle ve sözle her vakit iyilik et.
- 231 Gençlik kaçır ve hayat uçar; bu rüyâ gibi dünyadan kendin çabuk göçersin.
- 232 Hayatı sermâye yap, bunun fâizi iyiliktir; bu sana yarın için iyi yiyecek ve giyecek temin eder.
- 233 Dinle, insanların iyisi ne der; yürüyen ve nefes alanların hepsi sonunda ölecektir.
- 234 Dünyaya nice erler geldi, düşün; bir müddet ömür sürdükten sonra, yine göçüp gittiler.
- 235 Gerek bey, gerek kul, iyi veya kötü; kendileri öldü, fakat onların nişanı olarak, yalnız adları kaldı.
- 236 Şimdi bu yere sâhip olmak sırası sana gelmiştir; sen her kesten iyi ol ve hep iyilik yapmağa çalış.
- 237 Her yaşayan er-geç ölecek ve toprağa düşecektir; insan iyi nâm ile ölürse, adı yaşar.
- 238 İnsanların dillerden düşmeyen iki türlü adı vardır: biri — iyi, biri — kötü; bunlardan biri dünyada kalır.
- 239 Kötü söğülür, iyi öğülür; iyice dikkat et, canın hangisini ister.
- 240 Ey temiz kimse, iyi olursan, adını öğerek anarlar; eğer kötü olursan, seni söğerek yad ederler.
- 241 Küstâh Dahhâk neden söğüldü de, Feridun neden medhe ve ikbâle kavuştu.
- 242 Biri — iyi idi, onu öğdüler; biri ise — kötü idi, ona sögdüler.
- 243 Kötümü senin için daha iyi, yoksa iyimi, söğülmekmi istersin, yoksa öğülmekmi.

- 244 Hangisini canın isterse, birini seç; neticesi iyi veya kötü çıkarsa, bundan da peşiman olma.
- 245 Tecrübeli insanın sözü buna benzer; tecrübeli insan elin-günün işini bilir.
- 246 Bak, insan iyi adı ile alkışlanır; adı kötüye çıkmış kimse ölünce bedduâ alır.
- 247 Kötülük yapanı kaç defa tecrübe ettim; tâkati her gün bir az daha azaldı, sonunda da tâkatten düştü.
- 248 Ey bilgili adam, kaç defa gördüm: kötülerin işi hiç bir zaman ileri gidemedi.
- 249 Kötülük — âteştir, ateş ise, yakıcıdır; onun yolunda geçilebilecek bir geçit yoktur.
- 250 Bizden önce göçenlere dikkar edersen, ister halktan, ister dünyayı elinden tutan beylerden olsun,
- 251 Bunlardan hangileri bilgiyi buldu ise, onlar zamâneye ve dünyaya hâkim olmuşlardır.
- 252 Dünya beylerinden hangileri bilgili olmuş ise, iyi nizam koyanlar ve iyilikte ileri gelenler onlar olmuştur.
- 253 Bugün de kimler iyilik ile şöhrat kazanmışlarsa, iyilerin başında en önce onlar gelir.
- 254 Kim hakîm ve bilgili bir bey olmuş ise, o bilgili insanları kendisine yaklaştırmıştır.
- 255 O eline aldığı her işi dikkatle yapmış ve bilginin gösterdiği yolda yürüyerek, halkı idâre etmiştir.
- 256 Memleketini tanzim etmiş ve halkı zengin olmuş; halkın zenginliğini kendisine kalkan yapmıştır.
- 257 İyi ad kazanmış, cömertlik ile şöhrat bulmuştur; bil ki, cömert insan ölse bile, onun adı yaşar.
- 258 Öleceğini bilerek, kendisi için hazırlık yapmış, adını kitaplara geçirerek, yaşayanlara bırakmıştır.

- 259 Bugün bu kitapları kim okursa, onları tanır; onlara benzemeğe çalışır ve bundan kendisine iyilik gelir.
- 260 Dünyada bilgiden daha aziz ne var; bilgisiz olduğunun söylenmesi, insan için ağır bir hakarettir.
- 261 Bilgili ve dünyada tecrübe ile ömrünü geçirmiş olan insan ne der dinle.
- 262 Bilgisiz baş-köşede yer bulursa, baş-köşe — eşik ve eşik — baş-köşe sayılır.
- 263 Eğer bir âlime eşikte bir yer isâbet ederse, o eşik baş-köşeden daha iyi ve yüksek olur.
- 264 Bütün bu saygı bilgi içindir; dünyada yeri ister baş-köşe, ister eşik olsun.
- 265 Bak, iki türlü asıl insan vardır: biri — bey, biri — âlim; bunlar insanların başıdır.
- 266 Bunlardan başkalarının hepsini hayvan sürüsü say; hangi tarafı istersen o tarafı tut.
- 267 Sen şimdi hangisisin, bana bunu açık söyle; bu ikisinden biri ol, üçüncüden kaç.
- 268 Biri eline kılıç aldı, halkı itâat altında tutar; biri eline kalem aldı, doğru yolu bulup-gösterir.
- 269 İyi nizam onlardan kalageldi; bu bir mirastır; kimin eline geçerse, onu yükseltir.
- 270 Ölüden diriye kalan miras sözdür; miras kalan sözü tutmanın yüzlerce faydası vardır.
- 271 Bilgisiz, muhakkak ki, kördür; ey gözsüz kör, bilgiden hissene al.
- 272 İnsanın süsü — sözdür; bu söz de çok çeşitlidir; haydi, ey dilim, iyi sözlü insanı öğ.
- 273 Buna benzer türkçe bir ata-sözü vardır; işte onu söylüyorum, şöyle der.

- 274 Akıl süsü — dil, dil süsü — sözdür insanın süsü yüz, yüzün süsü — gözdür.
- 275 İnsan sözünü dili ile söyler; sözü iyi olursa, yüzü parlar.
- 276 Eğer dikkat edersen, görürsün ki, dünya beyleri arasında en iyileri türk beyleridir.
- 277 Bu türk beyleri arasında adı meşhur ve ikbâli ayan-beyan olanı Tonga Alp-Er idi.
- 278 O yüksek bilgiye ve çok fazîletlere sâhip idi; bilgili, anlayışlı ve halkın seçkini idi.
- 279 Ne seçkin, ne yüksek, ne yiğit adam idi; zâten âlemde ferâsetli insan bu dünyaya hâkim olur.
- 280 İranlılar ona Efrâsiyâb derler; bu Efrâsiyâb akınlar salıp, ülkeler zaptetmiştir.
- 281 Dünyaya hâkim olmak ve onu idâre etmek için, pek çok fazîlet, akıl ve bilgi lâzımdır.
- 282 İranlılar bunu kitaba geçirmişlerdir; kitapta olmasa idi, onu kim tanırdı.
- 283 Cesûr ve yiğit er çok yerinde söylemiş; cesûr insan sıkı düğümler çözer.
- 284 Bu cihana hâkim olmak için, bin türlü fazîlet gerek; yaban eşegini alt etmek için, arslan olmak gerek.
- 285 Dünyaya hâkim olana binlerce fazîlet lâzımdır; o bunlar ile eli-günü idâre eder ve sisleri dağıtır.
- 286 O bunlar ile kılıç çalar ve düşmanın boynunu keser; memleketi ve halkını kanun yolu ile nizam altında bulundurur.

BİLGİ İLE AKLIN MEZİYET VE FAYDALARINI SÖYLER

- 87 Ey âlim hakim, maksadım söz söylemek idi ; akıl ve bilgiden bahsetmek istedim.
- 88 Akıl karanlık gecede bir meş'ale gibidir ; bilgi seni aydınlatan bir ışıktır.
- 89 İnsan akıl ile yükselir, bilgi ile büyür ; bu ikisi ile insan itibâr görür.
- 90 Buna inanmazsan, Nûşin-Revan 'a bak ; o akıl gözü ile dünyayı aydınlattı.
- 91 Kanunu doğruluk ile tatbik etti ve halk zenginleşti ; o iyi bir devirde iyi bir nâm bıraktı.
- 92 Bilgili bir insanın onun hakkında şöyle dediğini duydum : kendisi cehennemlik iken, cehennem azabından kurtuldu.
- 93 Küçük çocuğa bak, ona akıl ulaşacaktır ; fakat yaşı gelmedikçe, kalem-ler yürümez.
- 94 Akıllı insan da yaşlanınca bunar ; akıl gittiği için, kalem de susar.
- 95 Eğer deli bir adamı vurup, öldürürse, o deliye ölüm cezası yoktur ; kısas yapılmaz.
- 96 Niçin dersen, o akılsızdır ; akılsız adamlar ne mükâfat görür, ne de ceza.
- 97 Bütün bu hurmet ve itibar akıl içindir ; akılsız adam bir avuç balçık gibidir.
- 98 Dikkat edersen şu söz çok yerinde söylenmiş : akılsız ve bilgisiz kimse kendisini yükseltemez.
- 99 Dikkat edilirse, her kes üzerine bir şey giyer ; fakat akıllı ve bilgili insan hil'at ile değil, aslında değerlidir.
- 90 Akıl olursa, insan olsa-olsa asıl insan olur ; bilgi olursa, insan yapsa-yapsa beylik yapar.

- 301 Kimde akıl varsa, o asıl insan olur ; kimde bilgi varsa, o beylik bulur.
- 302 İnsan-oğlu kara yer üzerine elini uzattı, her şeye bilgisi ile nüfûz etti.
- 303 Akıl ile insan asıl insan adını alır ; bilgi ile beyler memleket işini tanzim eder.
- 304 Binlerce fazilet ve bir çok alkışlanan işler akıl ile yapılmış olduğu için öğülmüştür.
- 305 Aklın azını azımsama, onun faydası çoktur ; bilginin azını azımsama, o insan için azizdir.
- 306 Hakîmlerin sözünü dinle, düşün ve şu dört şeyin azını az görme.
- 307 Bu dörtten biri — ateş, biri — düşmandır ; üçüncüsü — hayatın tuzağı olan hastalıktır.
- 308 Nihâyet bunların biri de — bilgidir ; bu dört nesneyi hafife alma, bunların ehemmiyeti büyüktür.
- 309 Bunlardan her birinin faydası veya zararı çoktur ; bâzısı — borç, bâzısı ise — alacak gibidir.
- 310 Bilgi kimya gibidir, eşya onun etrâfında toplanır ; akıl onun sarayıdır, içinde eşya yığılır.
- 311 Misk ve bilgi birbirine benzer ; insan bunları yanında gizli tutamaz.
- 312 Miski gizlersen, kokusundan belli olur ; bilgiyi saklarsan, dili ayarlamasından belli olur.
- 313 Bilgi hiç bir zaman fakirliği düşmeyen bir servettir ; hırsız ve dolandırıcının ona eli erişemez ve alamaz.
- 314 Bilgi ve akıl insan için bir kösteklidir ; köstekli olan, yakışsız şeylere pek gitmez.
- 315 İnsan çok sevdiği atını köstekli tutar ; lüzûmlu atını muhâfaza altına alır.
- 316 Köstekli olan kaçamaz, istenildiği kadar yürür ; bukağılı olan uzaklaşamaz, istenilen yere kadar gider.
- 317 Akıl senin için iyi ve yeminli bir dosttur ; bilgi senin için çok merhametli bir kardeşidir.

- 318 Bilgisiz adamın düşmanı kendi bildiği ve yaptığıdır; başka düşmanı olmasa bile, bu ikisinin gâilesi kâfidir.
- 319 Buna benzer türkçe bir ata-sözü vardır; sen bunu oku, gönlünde ve aklında tut.
- 320 Akıllı insan için akıl kâfi bir eştir; bilgisiz insan için hakaret tam bir addır.
- 321 Bilgili insan için onun bilgisi kâfi bir yiyecek ve giyecektir; bilgisizin hareketi — onun kötü arkadaşıdır.
- 322 Ey akıllı iyi yiğit, öfkeyi kendinden uzaklaştır; ey bilgili bey yiğit, hiddetlenme, iyi ad kazan.
- 323 Öfke ve gazap ile işe yaklaşma; eğer yaklaşırsan, ömrü heder edersin.
- 324 Öfke ile kalkan peşimanlıkla oturur; insan hiddetlenince, içinde yanılır.
- 325 İnsan sâkin ve mülâyim tabiatli olmalıdır; güneş ve ay doğması için, beye itidâl lâzımdır.
- 326 Hem yumuşak huylu, hem tatlı dilli, hem akıllı, hem bilgili olmak gerektir.
- 327 İnsanları iyi seçebilmek için akıllı olmak ve işini iyi başarabilmek için de bilgili olmak lâzımdır.
- 328 İnsan işe yarayana-yaramayana iyice dikkat ederek, gerekli ve gereksizi hakkiyle sorup-soruşturarak,
- 329 Ayırt eder, eler, seçebilir ve her işte gözünü keskin tutarsa,
- 330 Neticede işler sağlam olur ve olgunlaşır; bilgili insanlar yemeği pişmiş olarak yerler.
- 331 Böyle bir insan dileğine erer ve her iki dünyada işi yoluna girer.
- 332 Hiddet ve öfke insan için fenadır; bu ikisinin yüzünden vücut dâimâ eziyet çeker.
- 333 Dinle, hakîm âlim buna benzeterek, ne der; bu söze göre hareket et, ey bahtiyar insan.

- 334 Hiddetlenirse, insan bilgisizce hareket eder; eğer öfkelenirse, öfke onu akılsıza çevirir.
- 335 Hiddetlenmek insan için fenadır, bilgiyi götürür; hiddetlenince, yumuşak huylu insan da kabalık yapar.
- 336 Dinle, bilgili adam ne der: bilgili sözü, gerçekten, sevgili cari gibidir.
- 337 Bak, şu bir kaç şey insan için kötüdür; insan bunları bilirse, kendisini korumuş olur.
- 338 Bunlardan biri — yalan söylemektir; ikincisi — verilen sözden dönmektir.
- 339 Üçüncüsü ise — içki iptilâsıdır; buna tutulan kimse, şüphesiz, tamamen boşuna yaşamış olur.
- 340 Biri de insanın inatçı olmasıdır; bu inatçı insan için dünyada sevinç yoktur.
- 341 Yakışiksız hâllerden biri de kaba tabiatli olmaktır; böyle adam başkalarının evinde tozu-dumana katar.
- 342 Biri boş-boğaz, hiddetli ve öfkeli olmaktır; söğmeğe başlarsa, insanın kalbini kırar.
- 343 Bu bir kaç şey bir kimse üzerinde toplanırsa, mübârek saâdet ondan kaçır, uzaklaşır.
- 344 Felek ona yar olmaz, âvâre olur; bununla birlikte hâl ve hareketinde istikrar olmaz.
- 345 Ey iyi insan, yürü, iyilik yap, iyinin işi hep düzgün gider.
- 346 Şimdi dinle, yumuşak tabiatli olan ve tecrübe ile yükselerek, memleket işini eline alan adam ne der.
- 347 Ne kadar yaşarsa - yaşasın, bu iyi insan ihtiyarlamaz; ne kadar uğraşılsa-uğraşılsın, kötü insan ıslâh edilmez.
- 348 Ömrü kısa olan kötü peşimanlıkla ihtiyarlar, uzun ömürlü olan iyi peşiman olmadan yaşar.
- 349 İyi insan her gün yeni bir arzusuna nâil olur; kötünün sıkıntısı ise, her gün bir kat artar.

XI.

KİTABIN ADINI, MÂNASINI VE KENDİSİNİN
İHTİYARLIĞINI SÖYLER

50 Kitabın adını Kutadgu bilig koydum; okuyana kutlu olsun ve ona yol göstereyim.

Ben sözümü söyledim ve kitabı yazdım; bu kitap — uzanıp, her tutan bir eldir.

İnsan her iki dünyayı devletle elinde tutarsa, mes'ût olur; bu sözüm doğru ve dürüsttür.

Önce Kün-Toğdı hükümdardan bahsettım; ey iyi insan, bunu izahtan.

Sonra Ay-Toldı'dan söz açtım; mübârek saâdet güneşi onunla parlar.

Bu Kün-Toğdı dediğim doğrudan-doğruya kanundur; Ay-Toldı ise, saâdetdir.

Bundan sonra Öğdülmiş'i anlattım; o aklın adıdır ve insanı yükseltir.

Ondan sonrakisi Oğurmuş'tır; onu ben âkıbet olarak aldım.

Ben sözü bu dört şey üzerine söyledim; okursan, anlaşılır; iyice dikkat et.

Ey sevinç içinde ömür süren iyi genç, sözümü yabana atma, gönülden dinle.

Gayret et, doğruluk yolundan şaşma; gençliği heder etme, ondan faydalanmasını bil.

Gençliği aziz tut, çabuk geçer; ne kadar sıkı muhâfaza edersen-et, bir gün kaçar.

Sende henüz gençlik kuvveti varken, bunu boşuna geçirme; dâimâ tâat ve ibâdet ile meşgûl ol.

Sonra gençliğin hasretini çeker ve peşiman olursun, amma son peşimanlık fayda vermez; sözüm bu kadar.

Kimin yaşı kırkı geçerse, gençlik insana:— „Allahâ ısmarladık !, — der.

365 Elli yaşım bana elini değdirdi; kuzgun tüyü gibi olan başımı kuğu tüyüne çevirdi.

366 İmdi altmış:— „Bana gel !, — diye çağırıyor; ecel pususuna düşmezsem, şimdi oraya gideceğim.

367 Kimin yaşı altmışı doldurmuş ise, ondan hayatın tadı gitmiş, onun yazı kışa dönmüştür.

368 Otuzun topladığını elli geri aldı, altmış elini değdirirse, ne yapacağım.

369 Ey elli, ben sana ne yaptım sanki, neden bana şimdi böyle kin bağladın.

370 Gençlikte her işim bir zevk idi; şimdi bana yediğim yemek zehir oldu.

371 Vücûdum ok ve gönülüm yay gibi idi; şimdi vücûdum yay oldu; gönlümü ok yapmalıyım.

372 Gençlik benim için ne topladı ise, ihtiyarlık gelip, onları aldı; o sana da gelecektir.

373 Ey çergüçi, gel beni çergüle; eziyet içinde ayların ve yılların esiri oldum.

374 Ayağım kösteksiz olduğu hâlde, hâlsiz düştü, adım atamıyor; gören göz-bebeğim karardı, parlamıyor.

375 Zevk gitti, gönül âteşi söndü; gençlik adı artık benden uzaklaştı.

376 Ey kır saçlı uyan, ölüme hazırlan; geçmiş günlerin için ağla ve sızla.

377 Hayat boş yere geçti-gitti, bâri bu kalan günlerini tövbe ve istiğfâr ile geçir.

378 Ey ebedî, ölümsüz ve ihtiyacdâ vâreste olan rabbim, bu sayısız canlıları ölüm için yarattın.

379 Ben sana şimdi yalvarıyorum ve şunu diliyorum: beni bir parça daha yaşat, ömrümü uzat.

- 380 Senden kuvvet isteyerek, bu söze başladım; ey rabbim, bunu tamamlamak için, sen kuvvet ver.
- 381 Ey dilim, durma, yaratana ve beni kötülüklerden uzak tutana hamd ve senâ et.
- 382 Seçti, yarattı ve gönülü aydınlattı; gönülümü iman içinde, doğru yol üzerinde tuttu.
- 383 Karanlıkta idim, gecemi aydınlattı; zulmette idim, bana güneşi doğdurdu.
- 384 Yolumu şaşırmış, koşuyordum, bana yol gösterdi; o korumasa idi, ateşte yanardım.
- 385 O seçti, ayırdı, beni yükseltti; beni yolunu şaşırmışlar arasından uzaklaştırdı.
- 386 Gönülümü aydınlık ile süsledi; dilimi kelime-i şehâdet ile bezedi.
- 387 Gönül, göz, akıl, zekâ ve bilgi verdi; dilimi açtı ve bana ifâde kudreti ihsan etti.
- 388 Sevgili resûlün yolu beni selâmete götürecektir; o resûl bizzat bana şefâat etsin.
- 389 Bütün bunların hepsi rabbimin fazlı ve keremi idi; benim gibi âsî bir kula değer verdi.
- 390 Daha aylarca ve yıllarca yaşasam bile, bunun şükürünü bundan sonra nasıl ederim.
- 391 Ey rabbim, benim bu aczimi bilirsin; her sıkıntı ve müşkülümü ben sana açarım.
- 392 Bunlardan bir tekinin şükürünü bile ben sana edâ edemem; benim tarafımdan sen kendine kendin şükret; senin hikmetine akıl ermez.
- 393 Ben doğru yol üzerinde doğruluğa sevk et; üzerimden bu imân libâsını çıkarma.
- 394 Benim bu canım senden çıkarken, son nefesimi kelime-i şehâdet ile al.

- 395 Kara yer altında tek başıma kalınca, orada da sayısız rahmetini bana ulaştır.
- 396 Ben âsî bir kulunum, günahım çoktur; ey aziz Tanrı, beni kendi fazlın ve keremin ile affet.
- 397 Sen bütün müminlerin hepsine de mağfiret et; yarınki beka âlemin-den didârını bana bugün göster.

XII.

SÖZ BAŞI HUKÜMDAR KÜN-TOĞDI HAKKINDA

- 398 Bak, akıl arzeder ve bilgi bildirir; dünyanın döneke huyunu sana anlatır.
- 399 Bu koca-karı dünya vefâsız ve döneke huyludur; edâsı kız gibi, bakarsan, yaşı büyüktür.
- 400 Bâzan edâsı kız gibidir, tavrı güzeldir, kendisini sevdirebilir; fakat tutmak istedinmi, elini vermez.
- 401 Seveni sevmez, ondan geyik gibi kaçır; kaçana yapışır, onun ayağına sarılır.
- 402 Bir bakarsın, süslenip kuşanarak, arkandan koşar; bir bakarsın, görmezlikten gelir, önüne bakar.
- 403 Bir bakarsın, yine yüzünü çabucak çevirir, nazlanır; ne kadar yakalamak istersen, kendine el sürdürmez.
- 404 O çok beyleri ihtiyarlattı, kendisi ihtiyarlamaz; çok beyleri göçürttü, hiç susmak bilmez.
- 405 Bu dünyada bir bey vardı, hakîm ve bilgin bir baş idi; beylik içinde uzun bir ömür sürdü.
- 406 Bu bey Kün-Toğdı idi, adı bellidir; şöhreti dünyaya yayılmıştır, ilbâli mâlûmdur.

- 407 Tabiati dürüst, tavrı mûnis idi ; sözü doğru, gözü ve gönülü zengin idi.
- 408 O bilgili, akıllı ve uyanık bir bey idi ; kötü için âteş ve düşman için bir âfet idi.
- 409 Aynı zamanda mehâbetli, yüreği pek ve dürüst tabiatli idi ; bu tavrı ve hareketi onu günden-güne yükseltti.
- 410 O böyle bir bey idi ; işini bu bilgisi ile düzenledi ; dâimâ böyle hareket etti ve böyle yaşadı.
- 411 Siyâset icrâ ederken, kendi şahsî meyillerini düşünmez idi ; bu himmet insâniyet ile birlikte olursa, güzel olur.
- 412 Şâirin buna benzer bir sözü vardır ; bunu kim okursa, gözü açılır.
- 413 Kötü ve sefillerin yanından uzaklaşıp gitmesi için, insanda himmet ile mürüvvet denk olmalıdır.
- 414 İnsan için himmet ve mürüvvet gerek ; insanın kıymeti himmet ve mürüvvet ile ölçülür.
- 415 Hükümdar Kün-Toğdı böylece bu tabiati ile, güneş ve ay gibi parlayarak, dünyayı aydınlattı.
- 416 Akıllı kim varsa, onu yanına çağırttı ; bilgili kim varsa, onu yükseltti.
- 417 Dünya seçkinleri ve halk arasındaki akıllı ve bilgili kimseler onun etrâfını sardılar.
- 418 Böylece halkın işini kendisi düzenledi ve yoluna koydu ; yine de etrâfında seçkin insanlar ister idi ki,
- 419 Bunlar kendisine yardım etsinler ve işini görsünler ; onlar çalışsınlar ve kendisi bir azistirâhat etsin.
- 20 Bir gün yalnızca otururken, kederli-kederli şöyle der : bu beylik işi ve emir vermek meselesi büyük iştir.
- 21 Bakarsan, çok zahmetlidir ve bin bir türlü işi vardır ; bütün bu işleri gören akıllı insan azizdir.

- 422 Memleketin her işini kendim yapamam, yanımda bu işleri yapabilecek biri bulunmalıdır.
- 423 Bana şimdi seçkin, akıllı, bilgili ve mahâretli bir adam lâzımdır.
- 424 O bana candan bağlı, emniyetli, doğru ve dürüst yaradılışlı, içi-dışı bir ve işten anlar bir kimse olmalıdır.
- 425 Memleketin iç ve dış işlerini tâkip husûsunda bana yardımda bulunmalıdır.
- 426 Tecrübeli, başından çok iş geçmiş ve yaşını-başını almış insan ne der, dinle.
- 427 İnsana yardım eden ve destek olan akıllı, bilgili ve hakim idâre adamları lâzımdır.
- 428 Bütün işleri bilir bir yardımcı lâzımdır ; insan bilerek hareket ederse, dileğine erişir.
- 429 Yardımcı çok olursa, bey zahmet çekmez ; onun her işi yoluna girer ve nizam bozulmaz.
- 430 Bil ki, her işte yardımcı gerektir ; beylik işinde ise, kendine daha çok yardımcı edinmeğe bak.
- 431 Hükümdar yardımcı aradı, fakat bulamadı ve her işi kendisi bizzat ele almak mecburiyetinde kaldı.
- 432 O böylece her gün bir çok zahmete katlandı. Huzûr arayan insan dâimâ zahmetle karşılaşır.
- 433 Aziz ve mübârek bir insanın tecrübe ile söylediği şu söz, dikkat edilirse, çok yerindedir.
- 434 Huzûr istersen, o zahmet ile birlikte gelir ; sevinç istersen, o kaygı ile birlikte bulunur.
- 435 İnsan ne kadar büyürse, baş-ağrısı da o kadar artar ; başı ne kadar büyürse, o kadar büyük bört giyer.
- 436 Hükümdar bütün memlekete göz-kulak kesildi ; ona bütün kilitli kapılar açıldı.

- 437 Uygunsuz hareket eden kimseleri, ellerini bağlayıp, susturdu; kötü-
leri memleketinden sürerek, uzaklaştırdı.
- 438 Bak, böyle tedbir ile memleketini idâre etti; saâdeti günden-güne
arttı ve yükseldi.
- 439 Her yerde insana böyle tedbir ve ihtiyat lâzımdır; beylik işinde ise,
daha fazla dikkatli olmalıdır.
- 440 Devlet işindeki bu tedbir ve uyanıklık, devletin uzun müddet de-
vamı için, dâimâ faydalı olmuştur.
- 441 Buna benzer bir şâir sözü vardır; bu şâir sözü buna eşas teşkil eder.
- 442 Uyanıklık ve ihtiyatı çok kimseler öğmüştür; ihmâl yüzünden yüz
binlerce insan ölmüştür.
- 443 Gâfil olma, her işte ihtiyatlı ol; her iki dünyayı bir tedbir ile dile.
- 444 Bak, kendisinden emin insan gaflete düşer; düşman saldırırsa, önce
gâfiller ölür.
- 445 Dinle, her türlü tedbiri almış ve böylece düşmanını yenmiş olan
dünya hâkimi ne der.
- 446 Ey hükümdar, memleket arzu edersen, ihtiyatlı ol; bu ihtiyat, aynı
zamanda, şeriatin de emrettiği şeydir.
- 447 Gâfil adam gözünü kapar ve gafletle uyur; ey sert huylu insan, gâfil
olma, ihtiyatlı ol.
- 448 Hükümdarın ihtiyatlı olması memlekete fayda getirir; bu fayda ile
memlekette huzûr temin edilir.
- 449 Böylece hükümdar memleketini düzenledi ve tanzim etti; halkı
zenginleştirdi; o devirde kurt ile kuzu aynı yerden su içti.
- 450 Sevenler sevinçle onu öğdüler; düşmanları bunu duyarak, boyun
eğdiler.
- 451 Kimi gelip, ona sığındı ve ondan himâye diledi; kimi gelip, onun
eşiğini öptü.
- 452 Şimdi dinle, gönüllü uyanık insan ne der; bak, onun sözü, çiçek gibi,
binlerce renge bürünmüştür.

- 453 Ey yüzü sevinçle parlayan bahtiyar, insan dürüst hareket ederse,
bu beylik ululuk çok iyi bir şeydir.
- 454 Beylik çok iyi bir şeydir, fakat daha iyi olan kanundur ve onu doğru
tatbik etmek lâzımdır.
- 455 Bey ne kadar doğru olur ve iyi hareket ederse, halk için o kadar mes'ûd
bir devir ve hayat başlar.
- 456 İyi ad insan için ne kadar mübârek bir saâdetdir; onun bu iyi adı ve
saâdeti ebedî kaldı.
- 457 Halkın işini insâniyet ile tanzim ederse, o iyi insan ne kadar mes'ûd
bir bey olur.
- 458 Hükümdarın bu iyiliği bütün memlekete sirâyet etti; onun nâm ve
şöhreti dünyaya yayıldı.
- 459 Bak, memlekette ona duâ eden çoğaldı, iyi nâm kazandı; adı ve
saâdeti günden güne büyüdü.
- 460 Dünya halkı bunu duyunca, onu arzuladı ve ona yakınlık göstererek,
etrâfına üşüştü ve toplandı.
- 461 Bak, dünyaya tam bir saâdet kuşağı bağladı; kurt ile kuzu bir arada
yaşadı.

XIII.

AY-TOLDI NIN HUKÜMDAR KÜN-TOĞDI HİZMETİNE
GELDİĞİNİ SÖYLER

- 462 Ay-Toldı adında zeki bir adam vardı; ki hükümdarın bu şöhretini
işitti ve ona gitmek üzere hazırlıklarını yaptı.
- 463 Sâkin tabiatlı, akıllı, bilgili, zeki ve iyi gönüllü genç bir delikanlı idi.
- 464 Yüzü, bakınca, göz kamaştıracak kadar güzel idi; sözü sert değildi,
fakat doğru söylerdi.
- 465 Her türlü fazileti tam olarak öğrenmiş idi; hiç bir zaman fazileti
elden bırakmazdı.

- 466 Bir gün kendisine bakarak, şöyle dedi: — Ben de bugün, sayısız faziletlerim ile, memlekette ileri gelenlerdenim.
- 467 Burada niçin boşuna vakit geçiriyorum; hükümdarın yanına gideyim ve onun hizmetine gireyim.
- 468 Hükümdara bu faziletlerimin faydası dokunsun; o bana ihsanda bulunsun, benim de üzüntülerim sona ersin.
- 469 O akıllı, bilgili, yumuşak huylu bir bey imiş ve faziletli insanları ararmış.
- 470 Aklın kıymetini yine akıllı bilir; âlimin sattığı bilgiyi de bilgili alır.
- 471 Şâirin söylemiş olduğu şu söz de bu meâldedir ve aynı fikri ifâde eder:
- 472 Bilginin kıymetini bilgili bilir, akıla hürmet bilgiden gelir.
- 473 Bilginin kıymetini deli nereden bilecek; bilgiyi, nerede bulursa, bilgili alır.
-
- 474 Bu Ay-Toldı böylece atını, esvâbını ve silâhını hazırladı: — Onun hizmetine doğru yola çıkayım — dedi.
- 475 Bu âlim ve zeki insan lüzumlu hazırlıklarını tamamladı ve hükümdara doğru yöneldi.
- 476 Bir de düşündü: — Hükümdarın hizmetine girmek üzere buradan kalkıp, gidiyorum.
- 477 Gurbet elde insana mal lâzım olur; elim daralırsa, bu benim yüzümü sarartır.
- 478 Bu gurbet hâli insana çok ağır gelir, gurbette çok meziyetli insanlar dahi ne yapacaklarını şaşırırlar.
- 479 Kendime bir muhit edinebilmem için, bana, şüphesiz, çok altın ve gümüş lâzım olacak.
- 480 Dinle, şimdi bilgisi deryalar gibi derin olan ne der; dikkat edersen, hayatından memnun insan bu sözü buna benzetir.

- 481 Hizmete girmek isteyen kimse için, hiç şüphesiz, şu iki şey elzemdir.
- 482 Doğruluk ile hizmet edip, yüzünü ağartmak için, insana lâzım olan şeylerden biri, hastalıksız geçen hayattır.
- 483 Ey zeki insan, bunlardan biri de, yerinde kullanmak ve sarfetmek için elde bulunması icap eden som altındır.
- 484 Hizmet ancak o zaman bir işe yarar; insan bunu bilirse, bu kapı ona kilitli kalmaz.
- 485 Ay-Toldı: — Başım darda kalırsa, bana lâzım olur — diye, yanına som altın; gümüş, eşya ve mal aldı.
- 486 Kalkıp, evinden çıktı; kâh yürüyüp, kâh konaklayarak, yoluna devam etti.
- 487 Nihâyet hükümdarın bulunduğu şehre vâsıl oldu, can ve gönülden istediği arzusuna kavuştu.
- 488 Şehrin içine girip, incek bir yer aradı; arayıp-bulamayınca da dünya ona dar geldi.
- 489 Canı sıkıldı; nihâyet gidip, bir imârethâneye indi ve orada yatarak, sabırla geceyi geçirdi.
- 490 Dinle, şimdi akıllı ne der; bu sözü sana bilerek ve bilgiden elde ederek söylemiştir.
- 491 Yalnız başına yabancı bir kalabalık arasına giren ve tanıdığı olmayan insanın hâli çok fena olur.
- 492 Tanıdığı olmayan kimse, yabancı bir yerde dâimâ can sıkıntısı içinde kalır ve çok güç bir duruma düşer.
- 493 Tanıdığı olmayan insan kör gibidir; kör yolunu şaşırırsa, onu ayıplama.
- 494 İnsan bilmediği bir memlekete girince, gelin gibi olur ve dili tutulur.
- 495 Yabancıнын kusurunu bağışla, onu yedir ve içir; ey âlim hakim, misâfire iyi muâmele et.

- 496 Yabancıya karşı iyi davranan kimsenin yüzü güler; misâfire iyi muâmele edenin şöhreti yayılır.
- 497 İnsana her yerde tanıdık lâzımdır; her türlü iş tanıdık vâsıtası ile yoluna girer.
- 498 Ay-Toldı bir müddet böyle vakit geçirdi; gariplik içinde düşünme-
düşüne yüzü sarardı.
- 499 O da nihâyet bâzı kimseler ile tanıştı; kendisine bir oda tuttu ve yüzü
gülmeğe başladı.
- 500 Eş, dost edindi, onlara yaklaştı; büyüğe ve küçüğe güler yüz gösterdi.
- 501 Ay-Toldı bir gün ileri-gelen biri ile ahabap oldu; onu dost edindi ve
işlerini o na danıştı.

- 502 Ay-Toldı'nın bu dostunun adı Küsemîş idi; insanlara iyilik etmeği
kendisine iş edinmişti.
- 503 Ay-Toldı ona sırrını açtı, kendisinin kim ve dileğinin ne olduğunu
söyledi.
- 504 Memleketinden kalkıp, buraya niçin geldiğini, kendisinin neler
bildiğini, hepsini ona anlattı.
- 505 Hükümdara yakın bir has hâcib var idi; çok merd bir insandı ve
hükümdarın mahrem-i esrârı idi.
- 506 Küsemîş bir gün kalkıp, ona gitti ve münâsip bir giriş yaparak, mese-
leden bahsetti.
- 507 Bu hâcib onun sözünü dikkatle dinledi ve ahabâbının ne istediğini
iyice soruşturdu.
- 508 Küsemîş onun bütün söylediklerini, dileğinin ne ve kendisinin kim
olduğunu bir-bir anlattı.

HÂCİBİN KÜSEMİŞ 'E CEVABI

- 509 Hâcib: — Önce o bana gelsin; ben onu bir göreyim, o da beni
görsün — dedi.
- 510 Sonra ben bu meseleyi hükümdara arzedeğim; ne vakit geleceği
ve hangi gün huzûra çıkacağı tâyin edilsin.

KÜSEMİŞ 'İN AY-TOLDI 'YA SÖZÜ

- 511 Küsemîş oradan kalkıp, dışarı çıktı ve gelip: —Ey Ay-Toldı, sana
gün doğdu — dedi —
- 512 Sen şimdi hâcibin yanına gidip, onunla tanış, dileğin ne ise, ken-
disinden iste.
- 513 Seni görsün, tanısin, sözünü dinlesin; ne istediğini sen ona kendin
bildir.
- 514 Her ne kadar ben ona senin söylediklerini anlattım ise de, kendin
bunu benden daha iyi izah eder ve anlatırsın.
- 515 İçi-dışı bir olan insan çok yerinde söylemiş; iyice dikkat edilirse,
bu söz pek doğrudur;
- 516 Bir kimsenin arzusunu anlatmağa bir başkası da tavassut edebilir,
fakat insanın kendisi kendi işine başkasından daha yakındır.
- 517 Ne kadar iyi ve yakın bir insan olursa-olsun, düşün, insana başkası
kendisinden daha candan olabilir mi.
- 518 Eğer kendine candan bağlı birini arıyorsan, sözün kıyası, kendinden
daha candan birini bulamazsın.
- 519 Ay-Toldı yerinden kalktı ve elbisesini giydi; çıkıp, Küsemîş ile bir-
likte oraya gitti.
- 520 Kapiya gelip, attan indiler ve yürüyerek, içeri girdiler; hâcibin
adamı gelip, onları karşıladı.

Küsemiş içeri girip, hâcib ile görüştü; sonra çıkıp, onu alarak, hâcibin yanına götürdü.

- 522 Hâcib karşıladı ve baş-köşede ona yer gösterdi; güzel ve samimî sözler söyledi.

HÂCİBİN AY-TOLDI 'YA SUÂLİ

- 523 Hâcib sordu: — Nasılsın, gönlün hoş mu; burada nereye indin, yerin nasıl?
- 524 Akraban, dostun veya tanıdığın var mı; yiyeceğin, içeceğin ve bakanın varmı?
- 525 Yine tekrar sordu: — Dileğin nedir; ne iş yaparsın, bir şeye ihtiyâcın varmı?

AY-TOLDI 'NİN HÂCİBE CEVABI

- 526 Ay-Toldi cevap verdi: — Ey devletli hâcib, ben bu hükümdar Kün-Toğdı'nın adını duydum.
- 527 Uzaktan onun şöhretini, bilgisini, aklını ve mülâyim sözler ile gönül aldığını işittim.
- 528 Ona hizmet etmeği arzuladım, kapısında hizmet için buraya geldim.
- 529 Dileğim hükümdara hizmet etmektir; hâcib münâsîp görürse, sözlerimin hükümdara arzedilmesini rica ederim.

- 530 Hâcib bu Ay-Toldi'yı gördü ve sevdi; onu çok medih ve senâ etti.
- 531 Yüzünü, kıyâfetini, tavır ve hareketini, şahsını, sözünü, konuşmasını, hepsini iyi ve güzel buldu.
- 532 Onu çok ve gönülden sevdi, beğendi; onu hükümdarın hizmetine lâyık gördü.

- 533 Dinle, kendisini sevdiren insan ne der; insan kendisini sevdirense, onun kusuru en büyük fazilet telâkki edilir.
- 534 İnsan kimi severse, onun kusuru fazilet olur; kimi sevmezse, onun fazileti kusûr görünür.
- 535 Şu söz buna şahit olarak gelmiştir; ey iyi insan, sen bunu oku!
- 536 Gönül kimi severse, onun kusûru fazilet olur; bütün ters işleri doğru ve eksikleri tam görünür.
- 537 Gönül kimi severse, onun her şeyi sevimli olur; gören göze vursa, o bile kötü görülmez.

HÂCİBİN AY-TOLDI 'YA CEVABI

- 538 Hâcib Ay-Toldi'ya cevap verdi ve dedi: — Şimdi acele etme, bu işi bana bırak.
- 539 Ben önce senin sözünü, dileğinin ne olduğunu, kim olduğunu hükümdara arzedeyim.
- 540 Seni tanısn, bir de yüzünü görsün ve sana lâyık olduğun kıymeti versin.
- 541 Senin için gerekli olan şeyleri ben tâkip edeceğim ve bütün işlerini severek yapacağım.

- 542 Pek çok iyi sözler söyledi ve: — İşini yapacağım — diye kat'î söz verdi.
- 543 İnsanların iyisi böyle olur; halkın yükünü hafifleten kimse insanların iyisidir.
- 544 Dinle, halkı idâre eden ve her işi iyice araştırdıktan sonra yapan insan ne der.
- 545 Halkın içinde yükselip, ikbâle eren insan halka hep iyi kanunlar tatbik etmelidir.
- 546 Kim halka hâkim olursa, onun tabiati yumuşak, tavır ve hareketi asilâne olmalıdır.

- 547 Halk içinde kim nüfûz sâhibi olursa, onun dili ve sözü tatlı olmalı, kendisi tevâzû göstermelidir.
- 548 Bu devlet dönektir, hem yapar, hem bozar; o kararsızdır da; bıkarırsa, çabuk kaçar.
- 549 Bu ikbâle inanma; elinden gelirse iyilik et; bil ki, ikbâl bugün sende ise, yarın başkasındadır.
- 550 Ey ikbâl bulan, bu ikbâle güvenme; gelen ikbâl, bir gün olur, gider.
- 551 Ey devlet sâhibi, sen ikbâlinin devâmını istersen, onun devâmı müddetince sen de iyilik etmekte devam et.
- 552 Sana beylik ve büyüklük erişirse, bu devlet içinde saç ve sakalının ağarması için, kendini küçük tut ve mütevâzi ol.

- 553 Hâcib sözüne şöyle devam etti: — Sen imdi gönlünü hoş tut, artık devlet kuşağını kuşandın.
- 554 Sen bir az sabret, her işin müsâit bir zamanı vardır; vakti gelince, kapalı kapılar açılır.
- 555 Yine bilgili ne güzel söylemiş; bilen insanın sözü, dikkat edersen, değerli bir metâa benzer.
- 556 Hangi işte acele edilirse, o iş uzar ve gecikir; acele yapılan işler peşimanlık ile neticelenir.
- 557 Acele etmemek ve işin zamanını beklemek lâzımdır; ey hakîm, her iş zamanı gelince olur.

AY-TOLDI 'NIN HÂCİBE CEVABI

- 558 Ay-Toldı bütün bu sözleri dinledi ve dedi: — O hâlde ben sabıredeyim ve bekleyeyim.
- 559 Hâcib beni gördü ve sözlerimi dinledi; ne yapmak lâzım geldiğini ve ne zaman yapılacağını kendisi tâyin etsin.
- 560 Hâcib beni ne zaman isterse, ben onun tâyin edeceği gün ve saatte geleyim.

- 561 Ay-Toldı kalkıp, oradan çıktı; evine döndü ve içeri girip, soyundu.
- 562 Hâcib Ay-Toldı'nın başka insanlardan farklı olduğunu ve bir başka hâl ve tavra sâhip bulunduğunu gördü.
- 563 Kendi-kendisine dedi: — Ben böyle bilgili, akıllı ve halk arasında bu kadar seçkin bir insan görmedim.
- 564 Bu gibi insanlar çok nâdir olur; nâdirliğinden dolayıdır ki, nâdire kız adı verilmiştir.
- 565 Hangi şey nâdir ise, o şey azizdir; insan aziz olan bir şeye mâlik olmak için çok zahmet çeker de onu yine elde edemez.
- 566 Hükümdar için bu gibi insanlar lâzımdır; hükümdara lâzım olan, memleket için de elzemdir.
- 567 Bak, meziyetli insanın her kese faydası dokunur; bu meziyet ile insan bütün arzularına nâil olur.
- 568 Zamanı geldi, hâcib hükümdara meseleyi açarak, Ay-Toldı'nın hâlini tavrını ve asâletini arzetti.
- 569 Onun hâl ve tavrını, tabiatını birer-birer anlattı; akıllı ile mütenâsip olan bilgisini bir-bir saydı.

HUKÜMDARIN HÂCİBE CEVABI

- 570 Hükümdar bunu duydu ve: — Getir, hani; nerededir, onu bir göreyim — dedi —
- 571 Bu devlet işini görecektir ve tâkip edecek tam böyle bir insanı ben de şimdi arıyordum.
- 572 Bütün istediklerimi elde ettim; tek bir arzum kalmıştı; böyle bir insana çok ihtiyacım vardır.
- 573 Haydi arslanım, yürü, git; sen onu bana çağır, huzûruma getir.

- 574 Hâcip kalkıp, çıktı; kapıya gelip, bir iç-oğlanı koşturarak, haber saldı.
 575 Oğlan koştu ve sözü ona ulaştırdı; Ay-Toldı sevinçle kalktı, giyindi.
 576 Atına bindi; gelip, kapıya indi; hâcip karşı çıkıp, onu içeri aldı.
 577 Hâcib ona saygı gösterdi ve baş-köşede yer verdi; Ay-Toldı edep ile yerine oturdu.

- 578 Hâcib dönüp, hükümdarın huzûruna girdi ve ayakta durarak, keyfiyeti ona arzetti.

HUKÜMDARIN HÂCİBE CEVÂBI

- 579 Hükümdar: — Onu bana çağır, gelsin; beni görsün, ben de onu göreyim — dedi.
 580 Hâcib çıktı ve: — Ey Ay-Toldı, buyur hükümdarın huzûruna gir; artık tâlihın yâver oldu — dedi.

XIV.

AY-TOLDI 'NIN HUKÜMDAR KÜN-TOĞDI 'NIN HUZÛRUNA ÇIKTIĞINI SÖYLER

- 581 Bu Ay-Toldı huzûra girip, diz çöktü; onun yüzünü görünce, hükümdarın gönlü açıldı.
 582 Hükümdarın huzûrunda eğildi ve söze başladı; tatlı-tatlı sözleri ile kendisini sevdirdi.

HUKÜMDARIN AY-TOLDI 'YA SUÂLİ

- 583 Hükümdar sordu: — Sen kimsin, adın nedir; nereden geliyorsun, memleketin neresidir?

- 584 Ay-Toldı sâkin-sâkin söze başladı, mülâyemet ve zarâfetle devam etti.
 585 Sükûnet ve zarâfet aklın vafıdır; akılsız insanlar hayvan sürüsüne benzer.
 586 Şâir buna benzer şu beyti söylemiştir; birine işin düşerse, acele etme, sabır ile söyle.
 587 İşe acele ile girme, sabır ve teenni ile hareket et; acele yapılmış olan işler yarın peşimanlık getirir.
 588 Hiç bir işde acele etme, sabret, kendini tut; kul sabırlı olursa, beylik mertebesini bulur.

AY-TOLDI 'NIN HUKÜMDARA CEVABI

- 589 Ay-Toldı dedi: — Ey devletli hükümdar, kulluk adı hizmet etmekle güzelleşir.
 590 Benim adım kul ve hizmetkârdır, bak, yerim kapıdır; şîârım — doğruluk ve tıynetim — hizmettir.
 591 Ben sana gelmek maksadı ile uzun yollar yürüdüm; bugün arzuma kavuşup, murâdına erdim.
 592 Dileğim şudur: sen beni yermeden ve benden usanmadan, dâimâ hizmetinde bulundur.

- 593 Bu sözü duyunca, hükümdar sevindi; onu tecrübe etti ve dilediği gibi buldu.

HUKÜMDARIN AY-TOLDI 'YA CEVABI

- 594 Hükümdar dedi: — Ay-Toldı, seni gördüm; senin bu görünüşün, tavır ve hareketin beni sevindirdi.
 595 Sen uğurlu bir sadâkatle bana hizmet et; dâimâ kapımda bulunarak, bana yakın ol.
 596 Senden hizmet olsun, benden ihsan; hizmet yerinde olursa, ikbâl kapılarını açar.

- 597 Bugünden itibâren sen dürüstlükle hizmete başla; elbette bey hizmet edenin hakkını öder.

AY-TOLDI'NIN HUKÜMDARA CEVABI

- 598 Ay-Toldı yer öptü ve dedi:— Hükümdarın gözü sevinç ile parlarsa, devlet ona hizmet edene elini uzatır.
- 599 Evimden kalkıp, hizmet etmek için, buraya geldim; sana gelmek için uzun yollar yürüdüm.
- 600 Bu hizmeti başarmak için, Tanrı bana kuvvet versin; hizmetinde hatâ etmekten Allah beni korusun.
-
- 601 Ay-Toldı kalkıp, sevinerek ve gülererek, huzûrdan çıktı; akılı ve gönlü açılıp, yolunu meş'aleler aydınlattı.
- 602 İkbâl ile yükselmiş ve istediğine-dileğine kavuşmuş olan insan ne der, dinle.
- 603 Beyler kime gözleri ile gülererek bakarlarsa, onun akılı ve gönlü yerinde olur ve kendisine güven gelir.
- 604 Beyler kime güler yüz gösterirse, o insan itibar bulur ve sözü dinlenir.
- 605 Beyler kimi kendilerine yakın tutarlarsa, bak ve dikkat et; her kes ona yakınlık gösterir.
- 606 B'ey — ikbâldir; ikbâle yakın olan insan dileğine kavuşur; onun bütün işleri yoluna girer.
- 607 Bu Ay-Toldı o günden itibâren hizmete başladı; her gün erkenden kalktı ve hizmette kusûr etmedi.
- 608 Gündüz kapıcılar ve gece muhafızlar ile birlikte bulundu; dürüstlük ve bağlılıkla hizmet etti.
- 609 Hükümdarın yanına girip-çıkarmakta ve hükümdar da ona karşı teveccüh ve itimat göstermekte devam etti.

- 610 O günden-güne hizmetini arttırmakta ve hükümdar da onu günden-güne yükseltmekte idi.
- 611 Beyler kulu hizmetlerinden dolayı yükseltirler; hizmetleri makbûle geçtikçe, küçükler yükselir.
- 612 Hizmet et, kul hizmeti sâyesinde bey olur; hizmeti makbûle geçmeyen insan dileğine kavuşurmu?
- 613 İmdi dinle, âlim ne der; onun bu meâldeki sözü bu fikri ne kadar ince ifâde eder.
- 614 İkbâle bir türlü erişemeyen insan hizmeti sâyesinde baş-köşeye geçer; liyakatsiz kimse, ne kadar yaranmağa çalışsa da, kapı eşliğini boylar.
- 615 Hizmet eden dürüstlükle hizmet etmelidir; hizmeti makbûle geçerse, hizmetkâr dileğine erişir.
- 616 Bu Ay-Toldı her gün kusursuz hizmet etti; hükümdar da ihsanı ile ona kapıları açtı.
- 617 O günden-güne hükümdara daha fazla yakalaşarak, yükselmekte devam etti; kaygısı gittikçe azaldı, sevinci gittikçe arttı.
- 618 Ay-Toldı vazifesini büyük bir şevkle ifâ etti; hükümdar da ona ihsanda bulundu, yardımcıları ve malı çoğaldı.
- 619 Hükümdar onu her türlü işte denedi; hizmetkârını kendi istediği gibi buldu.

XV.

AY-TOLDI HUKÜMDARA KENDİSİNİN SAÂDET OLDUĞUNU SÖYLER

- 620 Hükümdar bir gün yalnız başına otururken, onu çağırttı; Ay-Toldı, işten sevinerek yanına girdi.
- 621 Ay-Toldı girip, karşısında ayakta durdu; hükümdar: — Gel, buraya otur — diye işaret etti.
- 622 Ay-Toldı cebinden bir top çıkarıp, yere koydu ve onu altına çekip, üzerine oturdu.

- 623 Hükümdar bir çok şeyler hakkında onun fikrini sordu, Ay-Toldı onlara cevap verdi ve bildiklerini söyledi.
- 624 Hükümdar sevindi, tekrar yüzü güldü; Ay-Toldı bunu görünce, gözünü yumdu.
- 625 Hükümdar bir müddet sustu ve hiç ses çıkarmadı; Ay-Toldı da gözünü yumdu ve hiç açmadı.
- 626 Hükümdar, bir az sonra, tekrar söze başladı; Ay-Toldı cevap verdi ve yüzünü buruşturdu.
- 627 Hükümdar ona her bakımdan dikkat etti; onun bilgisini, aklını ve anlayışını tam buldu.
- 628 Hükümdar ona sevgi ile baktı ve gönülü râhat etti, fakat Ay-Toldı hemen başını çevirdi.

HUKÜMDARIN AY-TOLDI 'YA SÖZÜ

- 629 Hükümdar çok hiddetlendi ve yüzünü ekşiterek, dedi: —Hey, acele ile hareket etmek insan için kötü bir şeydir.
- 630 Bu sefer kabahat kendimde oldu; nasıl oldu da başkasına sırtımı hemen açıverdim.
- 631 Dinle, bak, bilgili insan ne der; acele ile yapılan bir işin peşimanlığı yıllarca sürer.
- 632 Acele ile yapılan işler dâimâ çiğ kalır; acele ile pişirilen yemeği yiyen insan hasta olur.
- 633 Bütün yanlışlıkların başı aceleciliktir; bütün iyi işler dâimâ teenni ile yapılan işlerdir.
- 634 Acelecilik şurada oldu ki, seni tanımadan ve kâfi derecede denemeden, kendime yakın tuttum.
- 635 Hangi kul olursa-olsun, önce ona hizmet gördürmeli; ondan sonra usûlü dâiresinde ihsanda bulunmalıdır.
- 636 Kulu önce hizmette pişirmeli ve iyice denemeli, ondan sonra kendisini yükseltmeli ve taltif etmelidir.

AY-TOLDI 'NIN HUKÜMDARA SUÂLI

- 637 Ay-Toldı: — Ey devletli hükümdar, acabâ neye hiddet buyuruldu da böyle âteş kesildin.
- 638 Acabâ günâhım nedir, kendim bilmiyorum; bana bunu söyle, sonra bir de benim sözümü dinle.
- 639 Kusûrum varsa, cezalandır, kudret senindir; kusûrum yok ise, bana muğber olma.
- 640 Akıl, bu mânayı kasederek, böyle bir hâdise hakkında ne der, dinle.
- 641 Eğer hizmetkâr yanılırsa, onu çağırtmak ve neden yanılmış olduğunu sormak lâzımdır.
- 642 Günâhı varsa, cezalandırmak, eğer yok ise, iyilik ile onun gönlünü almak lâzımdır.

HUKÜMDAR AY-TOLDI 'YA CEVABI

- 643 Hükümdar aynı şekilde hiddetle konuşmağa devam etti ve dedi: — Ey bilgisiz, ey ahmak insan!
- 644 Kendine bir bak, sen benim için kim idin; sana bu küstahlık nereden geliyor.
- 645 Bana hizmetin geçti desem, henüz bir hizmetin yok; faydan dokundu desem, henüz bir faydan da olmadı.
- 646 Hizmetin dokunmadığı hâlde seni taltif edip, ihsanda bulundum; sana mevki verdim, fakat sen bana tahakküme kalkıştın.
- 647 Otururken, altına bir top koyup, üstüne oturdun; böyle bir şeyin üzerine oturulurmu, bir düşün.
- 648 Ben sana söz söyledim, senin sözünü dinledim; sen gözünü yumunca, şaştım-kaldım.
- 649 Bunu affettim, sana tekrar hitap ettim; bu sefer de neden yüzünü çevirdin; izah edermisin?
- 650 Hakîmlerin şu sözünü duymadın mı: — Beye yakın olursan, kendini iyice kolla!

- 651 Sana baban yahut annen: — Ey oğlum, kendini efendin ile bir tutma! — demedilermi?
- 652 Sana takım-başın: —Beyine karşı kafa tutma, başını gözet! —diye emir vermedimi?
- 653 Bu beyler âteştir, âteşe yaklaşma; yaklaşırsan, yanmak muhakkaktır.
- 654 İhmâlcı olma, beyler yanar âteştir; yanar âteş, ona yaklaşan için bir felâkettir.
- 655 Dikkat edersen, beyler gerçekten yanar âteş gibidir; kafa tutanın başını koparır ve kanını emer.
- Sana fazla bakarsa, onun bakışından kork; eğer korkmazsan, o seni korkmağa mecbûr eder.

AY-TOLDI HUKÜMDARA DEVLET SIFATINI SÖYLER

- 657 Ay-Toldı gülererek, dedi: — Evet, neyi sorduğunu anladım, izah edeyim.
- 658 Bütün bu işleri ben şimdi bilerek yaptım; çünkü senin de bu hareketlerimi anlaman lâzımdı.
- 659 İşte, benim de şimdi sana gelişim ve bu yaptığım hareketler benim yaradılışım icâbıdır.
- 660 Sen önce bana yer gösterdin, ben oraya oturmadım. — Benim için yer yoktur, sen bunu anla! — demek istedim.
- 661 Söylediğimi teyit etmek ve neye benzediğimi sana göstermek için, yere bir top koydum.
- 662 Düm-düz yerde top nasıl kendi kendisine yuvarlanırsa, saâdet de öyledir; ben sıyrılıp, giderim.
- 663 Sen sevgi ile bakınca, ben gözümü yummak suretiyle, sana nasıl olduğumu göstermek istedim.

- 664 Bugün ben bir devletim, ben bir topa benzerim; kim bana yaklaşırsa, ben onu yakalarım.
- 665 Sen tekrar konuştun, ben de cevap verdim; sevgi ile bakınca, yüzümü sakladım.
- 666 Bununla sana kendi tabiatımı göstermek ve: — Tabiatım kararsızdır, bana inanma: — demek istedim.
- 667 Şimdi dinle, türkçe bir ata-sözü, başından çok şeyler geçmiş olan bu ak sakallı ne der.
- 668 Ey devletli, sen bu boş devlete güvenme; ey nâmlı, sen bu devlete inanma.
- 669 Akar su, güzel söz ve devlet, bunlar durmadan, yorulup-dinlenmeden, dünyayı dolaşırlar.
- 670 Saâdete inanılmaz, o vefasız ve dönektir; yürürken, hemen uçar, ayağı kaygandır.

HUKÜMDARIN AY-TOLDI 'YA SUÂLİ

- 671 Hükümdar şöyle dedi: — Anladım, sözün açıklandı; günâhının affını istedin ve kurtuldun.
- 672 Şimdi bana söyle, senin meziyetin nedir; bu pervâsız dilin büyük sözler söyledi.

AY-TOLDI 'NIN HUKÜMDARA CEVABI

- 673 Ay-Toldı cevap verdi: — Meziyetim çoktur; insanlara kismet gelirse, benden gelir.
- 674 Tabiatım yumuşak, dikkat edersen, yaşımda küçüktür; fakat bütün bey ve büyüklere giden yollar benden geçer.
- 675 Yüzüm güzel, huyum mülâyımdır; arzu edilen her şey benim elimin altındadır.
- Nerede olursam-olayım, bütün arzular benimle berâber yürür ve bana bağlanır.

- 677 Huzûr bendedir; mihnet benden kaçır; sevinç bendedir, üzüntü bana yol bulmaz.
- 678 Kim bana kafa tutarsa, ıstırap içinde mahvolur; kim bana boyun eğerse, arzusuna kavuşur.
- 679 Beni vurmak isteyen kendisi vurulur; beni ezmek isteyen kendisi ezilir.
- 680 Şu söz şimdi buna uygun düştü; bilgili ve iyi insan bunu dinlesin ve anlasın.
- 681 Saâdet nerede ise, ona boyun eğ ve kendini beğendir; devlete kafa tutarsan, üzüntü ile boğuşursun.
- 682 Saâdet gelirse, insan hakikaten mes'ût olur; bütün arzularına kavuşur huzûr içinde yaşar.

HUKÜMDARIN AY-TOLDI 'YA SUÂLİ

- 683 Hükümdar şöyle dedi: — Bu meziyetlerini anladım; senin kusûrun varmı; söyle, onu da bileyim.

AY-TOLDI 'NIN HUKÜMDARA CEVABI

- 684 Ay-Toldı şöyle cevap verdi: — Bana iftira ederler; kusûrum yokken, kusûrumun olduğunu söylerler.
- 685 Kusûrum varsa, şudur: insanlar, kendi aralarında, beni döneke diye kötüler, dururlar.
- 686 Halbuki dönecliğim benim için bir kusûr değildir; ben kendime dâimâ yeni ve tâze şeyler seçerim.
- 687 Bütün eskimiş şeyler yıpranmış olur; yıpranmış şeylere tahammül etmek insana sıkıntı ve tiksinti verir.
- 688 Yeni şey varken, eskiye ne lüzûm var; güzel şey varken, kötüye ne lüzûm var.
- 689 Dikkat edersen, bütün zevkler yenide bulunur, zevk için de insan her zahmete katlanır.

- 690 İşte bu tabiatım, için, döneke diye, bana söğörler ve bundan dolayı bana kusûr isnat ederler.
- 691 Bir kahramanın buna benzer ap-açık bir sözü vardır, onun mânası bu söylediklerime şâhittir.
- 692 Yoktan var olan her şey tekrar yok olacaktır; yaratan Tanrı ne isterse, onu yapar.
- 693 Bu hayat dediğin yel gibi geçer; tutmak olmaz, kaçır; onu kim bulabilir.
- 694 Bu saâdete güvenme, geldiği gibi gider; bu devlete inanma, verdiği gibi alır.
- 695 Ey kuzum, bu ikbâl ne güzel şey olurdu, eğer devlet döneke olmasa idi.
- 696 Devlet gelip, tekrar gitmese idi, bu aydınlanmış olan gün tekrar kararmazdı.

HUKÜMDARIN AY-TOLDI 'YA SUÂLİ

- 697 Hükümdar sordu: — Sebatsızlığının sebebini anladım; artık bırakıp gittiğin zaman seni alıkoymanın bir çâresi varmı?

AY-TOLDI 'NIN HUKÜMDARA CEVABI

- 698 Ay-Toldı şöyle cevap verdi: — Kısaca benim kendim ve tabiatım bir geyiğe benzer.
- 699 Seven ve isteyen beni kolay bulamaz; bulsa bile, tutamaz ve çabuk kaybeder.
- 700 Eğer beni bulan kimse tutup, bağlamağı bilirse, ben ondan kaçamam, bu muhakkaktır.

HUKÜMDARIN AY-TOLDI 'YA SUÂLİ

- 701 Hükümdar şöyle dedi: — Bağı nedir, söyle; seni nasıl bir köstek ile bağlamalıdır?

AY-TOLDI'NİN HUKÜMDARA CEVABI

- 702 Ay-Toldı dedi: — Benim için bağ ve köstek olacak bir kaç şey vardır; bak, onları belirteyim.
- 703 Beni bulan kimse mütevâzi tabiatlı, alçak gönüllü ve tatlı dilli olmalıdır.
- 704 Kendisini gözetmeli ve hiç bir zaman ifrâta gitmemeli, kötü ve çirkin işlere yaklaşmamalıdır.
- 705 Toplamış olan malı yerine sarfetmeli; hayatını, işini, tavır ve hareketini düzenlemelidir.
- 706 Kendinden büyüğe saygı göstermeli; kendinden küçüğe ise, rıfk ve şefkatle muâmele etmelidir.
- 707 Kibir ve gurûr ile başkalarını incitmemeli, kendisini küçüklerin eğlence ve tahakkümüne bırakmamalıdır.
- 708 Boşu-boşuna kendisini içkiye vermemeli, boş yere malını saçıp, hebâ etmemelidir.
- 709 Eli ve dili ile oyuna karışmamalı, tavır ve hareketlerinde dürüst olmalıdır.
- 710 Dönek saâdetin kösteği bunlardır; saâdet bu şekilde bağlanırsa, kaçamaz, kalır.
- 711 Şâirin şu sözü buna şâhittir; şâir sözü söze tuz katmıştır.
- 712 Saâdeti insan için, ürkek bir geyik farzet; eğer gelirse, sıkı tut, ayağına köstek vur.
- 713 İnsan tutabilirse, saâdet kaçamaz, kalır; eğer kaçarsa, sana sıra tekrar çabuk gelmez.

HUKÜMDARIN AY-TOLDI'YA CEVABI

- 714 Hükümdar: — Ey saâdet, seni anladım; seni çok sevmiştim, fakat sen benden ayrılmak istiyorsun — dedi —
- 715 Bu karasızlığın ve bu hercâyiliğin olmasa idi, senin gelmen ne iyi bir iş olurdu.

- 716 Fakat sen kararsız ve vefâsızsın; kendini vefâlı gösterir, fakat cefâ edersin.
- 717 Gün olur, anneden-babadan daha merhametli olursun; güler yüz göstererek, insanı el üstünde taşırsın.
- 718 Gün olur, görmezlikten gelirsın, yüzünü çevirirsin; bütün tavrın ve sözün bir anda değişir.
- 719 Yığarsın; toplanınca, tekrar hepsini dağıtırsın; önce çağırırsın; fakat gelince, kapını kaparsın.

AY-TOLDI'NİN HUKÜMDARA CEVABI

- 720 Ay-Toldı: — Ey devletli hükümdar — dedi — kusûr ve meziyetlerimin ne olduğunu hep söyledim.
- 721 Beni kim bulup, elinde sıkı tutmak isterse, gereken şeylerin hepsini saydım; elinden gelirse, tutsun.
- 722 Beni tutan bana yular vurmazsa, ben geyik gibi kaçırım; bana kim yetiştirir.
- 723 Dinle, tecrübeli ihtiyar ne der; tecrübeli ihtiyarların sözü sözlerin mayasıdır.
- 724 Saâdet gelir; tutmasını bilmezsen, gider; mal verir; yemesini bilmezsen, alır.
- 725 Kararsız saâdeti bulursan, çok sıkı tut; eğer muhâfaza altına almazsan, tekrar gideceğinden şüphe etme.
- 726 Saâdete ermiş olan insanın ihtiyatlı olması ve bütün yakışsız işlerden uzak durması gerektir.
- 727 Kendisi temiz olmalı ve doğru yolda yürümeli; bunun bağı böyledir, bunu bilmelidir.

HUKÜMDARIN AY-TOLDI'YA SUÂLİ

- 728 Hükümdar: — Senin kusûrunu ve meziyetini anladım, dedi — senin bu Ay-Toldı adın ne demektir?

729 Bunun mânası nedir, bana söyle; ben de bileyim, anlayayım ve sana güveneyim.

AY-TOLDI 'NIN HUKÜMDARA CEVABI

730 Ay-Toldi: — Benim adımla ve bu tabiatımı hakimler bir aya benzetirler — dedi —

731 Ay doğarken, önce çok küçük doğar; sonra gün geçtikçe büyür ve yükselir.

732 Büyüyüp, dolun ay hâline gelince, dünyaya ışık saçar ve dünya halkı onun aydınlığından faydalanır.

733 Ay büyüyüp, tamamlanarak, en yüksek noktaya çıkınca, tekrar eksilmeğe başlar ve güzelliği gider.

734 Onun parlaklığı azalır ve sonunda kaybolur; sonra tekrar, küçük olarak, doğar ve yine büyür.

735 Benim de tabiatım bunun gibidir; bâzan var, bâzan da yok olurum.

736 Ne kadar düşkün olursa-olsun, ben bir kimseye teveccüh edersen, onun ahvâli, muhakkak, gittikçe düzelir ve güzelleşir.

737 Zenginleşip, büyüyerek, şöhreti yayılınca, ben ondan uzaklaşırım; onun da itibarı gider.

738 Topladığı malı tekrar dağılır; onun ahvâli yine eskisi gibi olur.

739 Buna benzer bir şâir sözü vardır; bu şâir sözü bilgisiz için bir gözdür.

740 İnsana saâdet gelir, meşhur olur; yeni ay gibi, büyür ve parlaklığı artar.

741 Dönek ve deli saâdete gönül bağlama; saâdet dolun ay gibidir, tekrar küçülür.

742 Adımın başka bir mânasını daha söyleyeyim; şimdi bunu da dinle ve bana inan.

743 Bu ay hep yerini, evini değiştirir; dâimâ yer değiştiren, ne yapsan, bir yere ısınmaz.

744 Aynın burcu Seretân 'dır, bu ev döner; evi dönünce, kendisi de döner.

745 Bu ay hangi eve girerse, oradan çabucak çıkar; çabuk çıkabilmek için de, yattığı yeri yıkar.

746 Ben kendim de işte ona benzerim; gidişim kâh aşağıya, kâh yukarıya doğrudur.

747 Gelirim, giderim; ileriye doğru yürürüm; dünyayı dolaşırım, benim için yer-yurt yoktur.

748 Bundan dolayı âlim, ince bir nükte ile, bana Ay-Toldi adını vermiştir.

749 İşte ben de saâdetim ve şimdi bütün kusûr ve meziyetlerimi, hastalığı ve ilâcını izah ettim.

750 Sözümlü açıkça söyledim, imdi bana inan; beni elden kaçırmak istersen, bırak; eğer tutmak istersen, tut.

HUKÜMDARIN AY-TOLDI 'YA CEVABI

751 Hükümdar: — Bütün sözlerini dinledim — dedi — sözün beni aydınlattığı kadar, seni de beğendim.

752 Ben de şimdi senin gibi bir insan arıyordum; ey insanların ileri geleni, Tanrı dilediğimi verdi.

753 Tanrı birini dilek ve arzusuna kavuşturunca, karşılığında onun da Tanrıya şükür etmesi gerekir.

754 Bugünden itibaren ben de durmadan, usanmadan, bunun şükürünü yerine getireyim.

755 Şimdi dinle, kendisi gitmiş, fakat bize eserini bırakmış olan zeki ve âlim insan ne der.

756 Ey nimet sâhibi olan muktedir kimse, şükür et; şükür edersen, Tanrı nimetini arttırır.

757 Bu nimet sâhibi çok defa kendisini unuttur; fakat şükür ederse, nimet ondan yüz çevirmez.

758 Az bir iyiliğe karşı çok şükür et; nimet çok olursa, onun kıymetini bil.

759 İnsan şükür ederse, nimetin biri on olur; biri on olur ve evi mal ile dolar.

- 760 Hükümdar Ay-Toldı 'yı öğdü ve: — Sen gece-gündüz benim hizmetimde bulun — dedi.
- 761 Çok mal, mülk verdi; onu çok öğdü; ona ihsanda bulundu, altın ve gümüş verdi.
- 762 Hükümdar her işini ona danıştı, her işte onun fikrine ve bilgisine baş vurdu.
- 763 Ay-Toldı da, bu itibâra lâıyk olmak için, ona doğruluk ve dürüstlük ile candan hizmet etti.
- 764 Hükümdar onu daha bir müddet tecrübe etti ve bulduğu insanın her kesten daha mükemmel olduğunu gördü.

XVII.

HUKÜMDAR KÜN-TOĞDI AY-TOLDI 'YA ADÂLET
VASFINI SÖYLER

- 765 Bir gün hükümdarın çok canı sıkıldı; halvet emri verip, yalnız başına kaldı.
- 766 Ay-Toldı 'yı huzûruna çağırttı; Ay-Toldı girdi ve ellerini kavuşturdu.
- 767 Hükümdarın karşısında ayakta durdu; hükümdar ona bir müddet hiç bir şey söylemedi.
- 768 Sonra başını kaldırıp, ona baktı ve gözü ile, — Gel, otur! — diye işâret etti.
- 769 Ay-Toldı gözlerini yere dikmiş ve içi müsterih bir hâlde, yavaşça ve sükûnetle oturdu.
- 770 Göz ucu ile gizlice hükümdara baktı; o kaşını çatmış ve yüzünü buruşturmuş idi.
- 771 Bir gümüş taht üzerine oturmuştu; bu tahtın birbirine bağlanmamış üç ayağı vardı.
- 772 Elinde büyük bir bıçak tutuyordu; solunda bir acı-ot ve sağında şeker bulunuyordu.
- 773 Bunu görünce, Ay-Toldı, gerçekten, çok korktu ve nefesi kesildi.

HUKÜMDARIN AY-TOLDI 'YA SUÂLİ

- 774 Bir müddet durduktan sonra, hükümdar başını kaldırdı ve Ay-Toldı 'ya dedi: —
- 775 Beni burada tek başınma ve bu hâlde görünce, neye dilsiz gibi susuyorsun.

AY-TOLDI 'NIN HUKÜMDARA CEVABI

- 776 Ay-Toldı cevap verdi: — Ey devletli hükümdar, benim konuşmağa cesâretim yok.
- 777 Bugün sende başka bir hâl görüyorum, onun için çekiniyorum, ey zeki, âlim insan.
- 778 Bilgisi her kesçe müsellemlen olan âlim halka şunu bildirmiştir: kızdıkları zaman beylere yaklaşma.
- 779 Bilgili hakîm daha iyi söylemiş; beyler hiddetlendikleri zaman âteş ve zehir gibi olurlar.
- 780 Eğer beyler hiddetlenir ve öfkeli olurlar ise, ey halîm, selîm insan, onlara yakın durma.
- 781 Beyler öfkeleri tutup, hiddetlenirlerse, onlardan uzak dur; yoksa zararları dokunur.
- 782 Buna benzer şöyle bir söz vardır, bunu hatırında tut ve kendini iyi gözet.
- 783 Hiddetlendikleri zaman beylere yaklaşma; eğer yaklaşırsan, gözden düştüğün gündür.
- 784 Beyler arslana benzerler; hiddetlendirirsen, başını koparırlar, ey parlak bilgili.

HUKÜMDARIN AY-TOLDI 'YA SUÂLİ

- 785 Hükümdar dedi: — Bana söyle, bakayım, şimdi neye hayret ettin.

AY-TOLDI 'NIN HUKÜMDARA CEVÂBI

- 786 Ay-Toldı dedi: — Ben şuna hayret ediyorum; bu senin oturduğun gümüş taht ne oluyor.

- 787 Bu oturduğun ne biçim bir tahttır; bunun mânasını anlayayım, bana söyle.
- 788 İkincisi — elindeki bu bıçak nedir; benim bunu da iyice bilmem lâzım.
- 789 Üçüncüsü — niçin sağında şeker var, solundaki bu acı-ot nedir.
- 790 Sana bakınca, öfkeli olduğunu gördüm; bunları görünce de, ne diyeceğimi şarşırdım.
- 791 Bu hâli görünce, korkudan, ağzımı açıp, bir söz söyleyemedim.

XVIII.

HUKÜMDAR KÜN-TOĞDI'YA ADÂLET VASFININ
NASIL OLDUĞUNU SÖYLER

- 792 Hükümdar dedi: — Ne demek istediğini anladım; bunların ne demek olduğunu sana anlatayım.
- 793 Geçen gün ben seni çağırdım, sana gösterdim ve yer verdim.
- 794 O acâyip işleri bana göstererek, beni hiddetlendirdin; fakat kendini iyi müdâfaa ettin.
- 795 Sana hiddetlenince, beni tekdir ettin; buna tahammül ettim, fakat tekrar yüzünü buruşturdun.
- 796 Sen bana: — Ben saâdetim, beni tanı; sana anlatmak için, böyle yaptım, bunu anla — dedin.
- 797 Niçin yaptığını sen birer-birer izah ettin; ben de her şeyini açıkça anladım.
- 798 O zaman ben senin kusûrunu affettim ve sana meziyetin nisbetinde saygı gösterdim.
- 799 Bugün de ben kendi tabiatımı ve bütün meziyetlerimi sana gösteriyorum.
- 800 İşte bak, ben de doğruluk ve kanunum; kanunum vasıfları bunlardır, dikkat et.

- 801 Bak, bu üzerinde oturduğum tahtın üç ayağı vardır; ey gönlümü doyuran.
- 802 Üç ayak üzerinde olan hiç bir şey bir tarafa meyletmez; her üçü düz durdukça, taht sallanmaz.
- 803 Eğer üç ayaktan biri yana yatarsa, diğer ikisi de kayar ve üzerinde oturan yuvarlanır.
- 804 Üç ayaklı olan her şey doğru ve düz durur; eğer dört ayaklı olursa, biri eğri olabilir.
- 805 Düz olan bir şeyin her tarafı iyidir; her iyinin, dikkat edersen, tavır ve hareketi düzgündür.
- 806 Hangi şey yana yatarsa, eğri olur; her eğrilikte bir kötülüğün tohumu vardır.
- 807 Düz olan yana yatarsa, duramaz, düşer; hangi şey doğru ise, düşmez, yerinde durur.
- 808 Bak, benim tabiatım de yana yatmaz, doğrudur; eğer doğru eğrilirse, kıyâmet kopar.
- 809 Ben işleri doğruluk ile hallederim; insanları, bey veya kul olarak, ayırmam.
- 810 Ey becerikli insan, elimdeki bu bıçak biçen ve kesen bir âlettir.
- 811 Ben işleri bıçak gibi keser, atarım; hak arayan kimsenin işini uzatmam.
- 812 Şekere gelince, o zulûme uğrayarak, benim kapıma gelen ve adâleti bende bulan insan içindir.
- 813 O insan benden şeker gibi tatlı-tatlı ayrılır; sevinir ve yüzü güler.
- 814 Zehir gibi acı olan bu Hind otunu ise, zorbalar ve doğruluktan kaçan kimseler işer.
- 815 Bunlar kavga edip, bana gelirler ve ben hüküm verince, bakarsın, acı Hind ilâcı içmiş gibi, yüzlerini ekşitirler.
- 816 Benim bu sertliğim, kaşlarımın bu çatıklığı ve bu asık suratım bana gelen zâlimler içindir.

- 817 İster oğlum, ister yakınım veya hısımım olsun; ister yolcu, geçici, ister misâfir olsun;
- 818 Kanun karşısında benim için bunların hepsi birdir; hüküm verirken, hiç biri beni farklı bulmaz.
- 819 Bu beyliğin temeli doğruluktur; beyler doğru olursa, dünya huzura kavuşur.
- 820 Akıllı insan buna benzer bir söz söylemiştir; kim akıllı insanın sözünü tutarsa, iş yoluna girer.
- 821 Beyliğin temeli doğruluk üzerine kurulmuştur; doğruluk yolu beyliğin esâsıdır.
- 822 Bey doğru olur ve ülkeye böyle hüküm ederse, bütün dileklerine kavuşur.

AY-TOLIDI 'NIN HUKÜMDARA SUÂLİ

- 823 Ay-Toldı şöyle dedi: — Ey devletli hükümdar, efendimizin adı için Kün-Toğdı olmuştur.

HUKÜMDARIN AY-TOLIDI'YA CEVABI

- 824 Hükümdar cevap verdi: — Âlim benim tabiatımı güneşe benzeter, bu adı verdi.
- 825 Güneşe bak, küçülmez, bütünlüğünü dâima muhâfaza eder; parlaklığı hep aynı şekilde kuvvetlidir.
- 826 Benim tabiatım de ona benzer, doğruluk ile doludur ve hiç bir vakit eksilmez.
- 827 İkincisi — güneş doğar ve bu dünya aydınlanır; aydınlığını bütün halka ertirir, kendinden bir şey eksilmez.
- 828 Benim de hukmüm böyledir, ben ortadan kaybolmam; hareketim ve sözüm bütün halk için aynıdır.
- 829 Üçüncüsü — bu güneş doğunca, yere sıcaklık gelir; o zaman binlerce renkli çiçekler açılır.

- 830 Benim bu kanunum hangi memlekete erişirse, o memleket baştan-başa taşlık ve kayalık dahi olsa, hep düzene girer.
- 831 Güneş doğar, temiz veya kirli demeden, her, şeye aydınlık verir; kendisinden bir şey eksilmez.
- 832 Benim de hareketim tıpkı böyledir; her kes benden nasîbini alır.
- 833 Bir de güneşin burcu sâbittir; bu sâbit dediğim, temeli sağlam olduğu içindir.
- 834 Güneşin burcu Arslan'dır ve bu burc yerinden kımıldamaz; yerinden kımıldamadığı için de evi bozulmaz.
- 835 Benim tavır ve hareketime bir bak, benim de parlaklığım katiyen değişmez.

AY-TOLDI 'NIN HUKÜMDARA SUÂLİ

- 836 Ay-Toldı dedi: — Ey devletli hükümdar, ülkelere hâkim ol, iyi adın dünyaya yayılsın.
- 837 Ben de bu uzun yolu yürüyüp ve çok zahmet çekip, yorularak, sana geldim.
- 838 Bu tabiat ve faziletlerinden dolayı, büyük bir arzu ile senin hizmetine geldim.
- 839 Sen bana söyle, nasıl hizmet edeyim; seni memnûn etmek için, nasıl davranayım.
- 840 Hizmet beyin arzusuna göre olmadıkça, ne kadar zahmet çekilmiş olursa-olsun, makbûle geçmez.
- 841 İla ülkesinin hizmet ederek, ikbâle ermiş şöhrat kazanmış kudretli şahsiyeti ne der, dinle.
- 842 Hizmetkâr hizmet ederken, dâimâ beyleri memnûn edecek yoldan yürümelidir.
- 843 Beyleri memnûn edecek şekilde hizmet et; bey memnûn olursa, bu hizmet ikbâl kapılarını açar.
- 844 Hizmetkâr hizmet etmesini bilirse, baş-köşeye erişir; hizmet etmesini bilmezse, baş-köşeden eşiğe düşer.

- 845 Hizmet eden kul beyini çok memnûn ederse, bu kul için itibar ve ihsan kapıları açılmış olur.

HUKÜMDARIN AY-TOLDI'YA CEVABI

- 846 Hükümdar dedi: — Söylediklerini anladım; beni memnûn etmeğe çalış ve çok dikkatli hareket et.
- 847 Ben hoşlaşmadığım şeyleri sana söyleyeyim; sen onlara yaklaşma, temiz olmağa çalış.
- 848 Benim beğenmediğim şeylerden biri — yalandır; ondan sonra zulüm edenler gelir.
- 849 Sonra da haris tabiatli ve olgun olmayan insanlar ile aceleci huylu ve gözü doymaz olanlar.
- 850 Her işte hiddet gösterenler, içkiye düşkünler veya çalıp-çıranlar.
- 851 Bu gibi insanlar bana yaramaz; işte sana bunları açıkça döküp-saydım.
- 852 Sen benim gerçekten işime yaramak istiyorsan, bu bir kaç şeyi kendinden uzak tut; ey nâmlı insan.
- 853 Böylece sen her gün bana daha yakın olacaksın ve benden sana karşı itibar ve ihsan artacaktır.

AY-TOLDI'NIN HUKÜMDARA SUÂLI

- 854 Ay-Toldı dedi: — Bunları işittim; bir suâlim daha var, onu da arzedeğim.
- 855 İyilik nasıl ve ne gibi bir şeydir; iyyinin hâli tavrı ve tıyneti nasıl olur.

HUKÜMDARIN AY-TOLDI'YA CEVABI

- 856 Hükümdar dedi: — İyyinin vasfı faydalı olmaktır; onun halka çok faydaları dokunur.
- 857 O bütün halka hep iyilik eder, fakat yaptığı insanın başına kakmaz.
- 858 Kendi istifâdesini düşünmez, başkasına fayda temin eder ve buna mukabil, bir karşılık beklemez.

AY-TOLDI'NIN HUKÜMDARA SUÂLI

- 859 Ay-Toldı tekrar dedi: — Bu sözü anladım; bir şey daha sormak istiyorum.
- 860 Bana doğruluğu anlat, hangi şey doğrudur; insan onunla gününü nasıl aydınlatır.
- 861 Hangi yola doğruluk yolu derler; bu doğruluğun mâhiyeti nedir.

HUKÜMDARIN AY-TOLDI'YA CEVABI

- 862 Hükümdar: — Bak, kimin düşündüğü ile söylediği bir olursa, işte doğru insan odur — dedi—
- 863 Onun içi dışı gibi, dışı da içi gibidir; doğru ve dürüst insan böyle olur.
- 864 İnsan gönlünü çıkarıp, avucuna koyarak, başkaları önünde, mahcup olmadan, dolaşabilmelidir.
- 865 Saaâdetle yükselmek için, insana doğruluk lâzımdır; insanlık doğruluğun adıdır, inan.
- 866 İnsan nâdir değil, insanlık nâdirdir; insan az değil, doğruluk azdır.
- 867 Bak, şimdi benim sana söylediğim söze benzer bir sözü de şâir söylemiştir.
- 868 Gezip-dolaşan insan pek çoktur; fakat benim için aziz olan doğru, dürüst ve güvenilebilecek bir insandır.
- 869 İnsan nâdir değil, insanlık nâdirdir; akıl doğru ve dürüst insanları öğmüştür.

AY-TOLDI'NIN HUKÜMDARA SUÂLI

- 870 Ay-Toldı tekrar dedi: — Devletli hükümdar şimdi bana şu sözün sırrını çözsün.
- 871 Bu iyi insanlar kötü olabilirlermi ve kötü insan da bir gün iyilik yoluna girebilir mi?

HUKÜMDARIN AY-TOLDI'YA CEVABI

- 872 Hükümdar: — İyi insan iki türlü olur — dedi-; bunlardan biri doğrudan doğruya iyilik yolunu tutar.
- 873 Biri anadan doğma iyi olur; iyi bir insan doğru ve dürüst bir hayat sürer.
- 874 Biri de taklit yolu ile iyi olur; kötüye uyarsa, kötülük yapar.
- 875 Kötü insan da iki türlü olur; bunların ikisini de aynı derecede kötü sayma.
- 876 Bunlardan biri doğuştan kötüdür; bu insanın lekesi ölünceye kadar temizlenmez.
- 877 Diğeri ise, taklit yolu ile kötü olur; arkadaşı iyi olursa, o da iyi yola gider.
- 878 Doğuştan iyi olandan dâimâ iyilik gelir; dünya halkı ondan istifade eder.
- 879 Doğuştan kötü olanın ıslâhına çâre yoktur; o dünya için belâ ve halk için felâkettir.
- 880 Buna benzer türkçe bir ata-sözü vardır; bunu dinle ve sırrına ererek, ona göre hareket et.
- 881 Eğer iyilik ananın ak sütü ile insanın rûhuna girerse, o ölünceye kadar doğru yoldan çıkmaz.
- 882 İnsanın tıynetine sinmiş olan ahlâk, ölüm bozmadıkça, katiyyen bozulmaz.
- 883 Ana karnında teşekkül eden tabiat ve terbiye ancak kara toprak altında insanı terkedip gider; ey zeki insan.
- 884 Eğer iyiye kötü biri arkadaş olursa, onun tabiatı de, arkadaşıninki gibi, kötü olur.
- 885 Kötü de iyi ile düşüp-kalkarsa, bütün iyiliklere ulaşmak için, bir meşale bulmuş olur.

- 886 İyi veya kötü insanların bu yollara girmelerinin sebeplerinden biri iyi veya kötü arkadaş edinmiş olmalarıdır.
- 887 Bey iyi olursa, halk da dâimâ ona itâat eder, iyi ve güzel tavır ve harekete sâhip olur.
- 888 Beyler iyi insanları kendilerine yakın tutarlarsa, kötüler de işlerinde iyi hareket etmeğe mecbur olurlar.
- 889 Beylerin etrafını kötüler çevirirse, memlekete tamâmen kötüler hâkim olur.
- 890 Kötü serbest kalırsa, iyi ortadan kaybolur; iyi hâkim vaziyette olursa, kötü ortadan kalkar.
- 891 Eğer beyler, bir tâlih eseri olarak, iyi olurlarsa, onların halkı da, şüphesiz, iyi olur.
- 892 Beyler kötü olmadıkça, o memlekette kötülerin yüzü sevinçle parlamaz.
- 893 Beylerin beyi ne iyi bir kanun vaz'etmiş; kötü için en iyi çâre sopa ve zindandır.
- 894 Eğer halkın başında bulunan kimse iyi olursa, onun bütün memûrları da iyi olur.
- 895 Eğer bu beylerin kendileri iyi olurlarsa, onların halkı da zenginleşir ve dünya düzelir.

AY-TOLDI'NIN HUKÜMDARA SUÂLI

- 896 Ay-Toldı tekrar dedi: — Bunları anladım, hükümdar bu sözleri doğru buyurdu.
- 897 Bu iyiyi insan iyi olarak tanır ve faydalı olduğu için, yapılmasını ister.
- 898 Onu bütün insanlar sever, diler ve arzularlar; fakat isteyenler bu iyiyi nasıl elde ederler?